

אדם צומח

בטאון בנושא גינון טיפולי // גליון 19, מרץ 2010

עמותה לקידום מקצוע הגינון הטיפולי בישראל [ע"ר]
ת.ד. 3401, רמת השרון 47133, טל: 03-5225203, www.g-t.org.il

אדם צומח

מרץ 2010

תוכן העניינים:

03 כיתה של תמיד, אנה זהבי / **06** גינון בין-דורי, בילי יושע / **08** סיכום הנחיית תכנית גינון טיפולי בכיתה קטנה, בבית הספר "דקל", איתי נצר ואמיר שמש / **11** גן של בכי ואושר, אביגיל הלר / **15** כרטיס פעילות סביב כובע הנזיר, ניצה דהן / **16** כרטיס פעילות סביב השימוש באבוקדו, ניצה דהן / **17** סיכום סיור ברוגלית - פעילות הקמת ערוגות לזריעה ושתילת חורף / **19** רשמי בקור בחממה בצפית, סמדר חנן / **21** סיכום הסיור למשתלת 'בונסאי ארט' בכפר הרואה, ניצה דהן / **24** המלצות ספרים, רות שמיר

מערכת: זהבה אבן פז, אביגיל מרקמן, סמדר חנן, רות שמיר. צילום שער: אביגיל הלר. בעמוד זה: גפנית מחומשת צילום: רות שמיר
אדם צומח - עמותה לקידום מקצוע הגינות הטיפול בישראל (ע"ר) | ת.ד. 3401 רמת השרון, 47133 | 03-5225203 | ginunt@gmail.com | www.g-torg.il

כיתה של תמיר

מי אִתָּה? מִדּוּעַ יָד מוֹשֶׁטֶת
לֹא פוֹגֶשֶׁת יָד אַחֻוּת?
וְעֵינַיִם אֵךְ תִּמְתְּנָה רִגְעַ
וְהִנֵּה שְׁפָלוּ כָּבֶד נְכוּחוֹת.
גֵּן נָעוּל. לֹא שָׁכִיל אֶלָּיו, לֹא דֶרֶךְ.
גֵּן נָעוּל - אִדָּם.
הָאֵלֶךְ לִי? אוֹ אִכָּה בְּסָלַע
עַד זֹב דָּם?
רחל

לפני שבע שנים הכנסנו את בנו תמיר אל שערי בית הספר "הניסוי" והכרנו את הצוות הנפלא המלווה אותו עד היום. אני חיפשתי הזדמנות לתרום את חלקי וליהנות מהאווירה הטובה ששוררה בכיתה וכך הצעתי את הרעיון של הפעלה בגינות. זאת השנה הרביעית שתוכנית גינות טיפול פועלת בכיתה.

כיתה תקשורת בבית ספר "הניסוי" (ביה"ס של חינוך פתוח במרכז ירושלים) מונה ששה ילדים (היום חמישה) אוטיסטים בתפקוד נמוך (אן-וורבאל או מדברים במלים בודדות). הפעילות מתרחשת פעם בשבוע במשך שעה, בגינה שליד הכיתה או מסביב לשולחן בחצר ליד הגינה, או בתוך הכיתה (בימי גשם). בדרך כלל ישנם עוד לפחות שני אנשי צוות חוץ ממני. בשנה האחרונה עברנו למבנה אחר שם הכיתה נמצאת בקומה השלישית ושם כמובן אין חצר. הפעילות מתרחשת במסדרון.

רקע על הכיתה

הילדים נמצאים בבית הספר מכיתה א', הם מכירים את המסגרת, את הצוות, ואחד את רעו היטב. במשך השנים נוצרו יחסים קרובים בין הילדים עצמם ובין הצוות לילדים. המורה המחנכת - איילת גרוס מלווה את הילדים לאורך השנים ומצליחה להכשיר גם את הצוות המתחלף בחלקו ולהכיר לו את הצדדים המיוחדים של כל חניך. הצוות עובד עם הילדים בשיטת TEACH. זאת שיטה התנהגותית חינוכית שמתבססת על הוראה מובנת, הוראה לפי שלבים קצרים וברורים ומערכת פעילות יומיומית. הציפיות ברורות, כמו כן גם התחלה וסוף הפעילות. שימוש בתגמול על ידי משוב חיובי (כשהיו

קטנים יותר השתמשנו באסימונים). בנוסף לזה ילדים מקבלים טיפולים בריפוי בעיסוק, קלינאית תקשורת, ריפוי במוזיקה. הם משולבים בשיעורי הספורט ואומנות. הושם דגש על פיתוח כישורי חיים (נסיעה באוטובוס, הליכה לסופר, הכנת ארוחות, התנהגות במקומות ציבוריים מסעדה, קולנוע, באולינג וכו').

בכיתה פועלת תוכנית של שילוב הפוך: ילדים מהכיתות הרגילות מגיעים לכיתה לפעילות משחק וגינות (בשנה האחרונה) משותפת. דרך השילוב נוצר קשר חם עם הילדים מכיתות האחרות וילדים שלנו הפכו לחלק אינטגרלי מהנוף הבית ספרי: הם משתתפים בטיולים לרבות טיולים שנתיים ובחלק מהטקסים ואירועים הבית ספריים.

את התוכנית של גינות טיפול התחלנו כאשר הילדים היו בכיתה ג'. העיסוק בגינות היה נראה לנו כמתבקש מאלינו מפני שהצד העיוני של הילדים היה הצד החלש והגינות הוא תחום מאוד קונקרטי - מוחשי. גינות נתן להם אפשרות להבין רציפות של תהליכים, כמו תהליך התפתחות של פרי חדש מהזרע, או תהליך של שתילת שתיל באדמה. אצל אוטיסטים במיוחד קיימת חוסר רציפות בחווית המציאות, הכול

קטוע. גינה בחלק מהטבע מרגיעה ומחזקת ובמיוחד אנשים שיש להם רגשות מוגזמת לזמזום פלורוסנטים, רעש והמולה. חשבנו שעבודה בגינה בכלל ומגע עם האדמה בפרט יעזרו להם בהפחתת תחושתיות מוגזמת בידיים ובעור. עבודה עם כלים ושתילה של נבטים עדינים יעזרו להם לווסת את כוחם ויפחיתו את העיסוק בגרייה עצמית.

מהלך המפגשים

התבסס על סדר של מפגשים היומיומיים שהתנהלו בכיתה: ישיבה במעגל והסבר על פעילות לפי שלבים ואז ביצוע הפעילויות.

בשנה ראשונה בתחילת הפעילות ישבנו במעגל, שרנו שיר פתיחה או הקראנו ספר ("חנן הגנן", למשל). הצגתי בפני ילדים את השתילים שהבאתי והסברתי את מהלך הפעילות בעזרת תמונות PECS. עשינו את הפעילות בתמיכה של אחד לאחר מצד הצוות. השתדלתי להשתמש בשפה ברורה ולהפחית במילים. היום הם מבינים את רוב הנאמר ומסוגלים לשבת ולהקשיב לשטף רגיל של דיבור. בשלב התחלתי הינו מכוונות את היד שלהם כדי שישומו שתיל בצורה

נכונה, בהמשך הם למדו את סדר פעולות של שתילה: חפירת גומה, שחרור השתיל מתוך העציץ, שתילה והידוק האדמה מסביב. הפעילות בגינה הפכה להיות מהנה למרות שלא הייתה קלה.

ראיתי שחלק מהילדים נלחצים מכל צורה של בקשה לקחת חלק בשתילות. לכן בהתחלה הייתי מעודדת כל נגיעה קטנה בצמח אבל התעקשתי שיסתכלו לי בעיניים כאשר אני משבחת אותם. היה להם קשה מאוד לעשות זאת, אבל בשנייה שילד היה מיישר אלי את המבט ומחייך הייתי מרגישה שללא מילים נוצרה בינינו הבנה. הייתי משבחת

אותו מילולית וגונזת את הרגע החשוב הזה בזיכרוני על מדף ההישגים שלנו.

המטרות

השתנו מעט לאורך זמן. בשנה הראשונה הייתי מרוכזת בהתאמת התשתית כך שתהיה נוחה לעבודה. הגינה הייתה ממוקמת על מדרון, הגישה אליה לא הייתה נוחה והערוגות לא היו מסודרות. עבדנו עם מה שיש וכלי תקציב בכלל, לכן שתלנו איפה שיכולנו. ראיתי שזה מקשה על הילדים וחשבתי איך לתת להם הכוונה ברורה ולא מסובכת: סימנתי שביל ובמשך כמה פעילויות למדנו ללכת על השביל ולא לדרוך בצדדים. הילדים קלטו את העניין באופן חלקי. המקום עדיין לא היה נוח לעבודה. בהמשך, בית הספר בנה קיר התוחם את הגינה מלמטה וכך נוצרו שני אזורים מוגבהים ונוחים יותר. זה אפשר לנו להגיע לתוצאות גנניות טובות יותר וגם אפשר לילדים לעבוד בצורה יותר עצמאית.

מטרה אחרת הייתה להקנות הרגלי עבודה וליצור עניין בפעילות, שהייתה חדשה. ראיתי שחזרה על פעולות חדות עד שנהפכות למוכרות היא המפתח להצלחה. משום כך השתדלתי ליצור סדר (setting) קבוע ולחזור על תכנים מוכרים. חילקתי את הפעילות לשלבים ותגמלנו את הילדים בצורה מילולית על ביצוע כל שלב. לפעמים עזרנו לילדים על ידי תמיכה של יד ביד. הקדשתי מחשבה רבה לעצם השאלה, איך

לעניין אותם בנעשה, איך לעורר התפעלות, התעניינות. השתדלנו להפעיל את כל סוגי המוטוריקה, את כל החושים: ראייה, טעם, מגע, ריח ושמיעה. הילדים היו צריכים להקשיב להוראות ולבצע אותם כאשר הם נעים במרחב החצר והגינה, מביאים כלים או מים, יושבים ליד השולחן או כורעים ברך כדי לשתול בגינה. הכנסתי מדי פעם אלמנט של משחק והצגתי את הפרחים כדמויות הדרושות טיפול: כיסוי בשמיכה, השקיה - אמבטיה, השתיל הקטן היה תינוק שהיה צריך לחתל אותו בעדינות וכו'. לא פעם ראיתי שהילד מחייך בתגובה, מבין את ההומור. גיליתי שהומור הינו כלי עזר יעיל ומהנה וילדים אוטיסטים הם לא יוצאים מהכלל

בעניין הזה.

הבאתי לקראת שבועות מכש ועלי וזרעי חיטה ניסינו לטחון אותה לקמח. ילד ד' היה מתוח באותו בוקר. ביקשתי ממנו להמשיך בעבודה כשאנו סופרים עד 10 ביחד. כיוונתי את זה כך, שעל כל פעם שספרתי הוא היה מוריד את העלי 4-5 פעמים. התחלתי למחוא

כפיים בקצב והוספתי לזה גם תנועות גוף. אחרי זה התחלפנו והוא עקב בריכוז, עם חיוך על הפנים, איך אני טוחנת (למידה דרך חיך). ספרנו ביחד עד שהוא שוב החליף אותי. הרבה קמח לא יצא לנו מזה, אך מצב הרוח שלו השתנה פלאים. במקום להיכנס לאחד המעגלים של חוסר מנוחה הוא המשיך בחשק בפעילויות היום.

עסקתי המון באיסוף אינפורמציה לגבי כל ילד. עשיתי תצפיות וראיתי שיטות פעילויות מועדפות על כל ילד. למשל, ילד א' בחר לו מקום מסוים בגינה ורצה להיות ולעבוד רק שם (קראנו למקום הזה על שמו). ילד ב' אהב להשקות, ילד ג' אהב שיסתכלו איתו בספר,

ילד ד' אהב לאסוף חפצים קטנים, ילד ה' התנפל עלינו עם חיבוקים. אחרי שלמדתי מה כל אחד אוהב, יכולתי להשתמש בפעולות המועדפות האלה במקום תגמול. כך למשל, איך שהייתי מגיעה לכיתה, ילד ה' היה מתנפל עלי עם חיבוקים מרוב התרגשות. הוא היה מחבק אותי בצורה מוגזמת והיה נשכב מאחור על אנשי הצוות בזמן שעבדנו בגינה. חשבתי מה לעשות עם זה? ראיתי, שמצדו זאת הבעת רגשות, אבל הוא לא היה מסוגל לוות את כוחותיו. הייתי אומרת לו "בבקשה בעדינות, לאט, לאט", "קודם עבודה אחר כך חיבוק". בהדרגה הוא הפנים את זה, החיבוק שלו נהיה עדין יותר ואחרי חיבוק ראשון היה אומר לעצמו "בעדינות" ומחכה בסבלנות לחיבוק של סוף השיעור. הפעילות נעשתה "צ'ופר" השבוע בשבילו.

התפרצויות

שקורות לפעמים, מתסכלות את כולנו מאוד ובעיקר את הילדים עצמם. אנחנו משתדלים להחזיר הרגלים מילוליים (או בעזרת ג'סטות ולוח תקשורת) לביטוי תסכולים. הרבה פעמים זה פותר את הבעיה. במקרה וההתפרצות הייתה חזקה והפריעה לשאר הילדים היינו מרחיקים את הילד ל"אזור הרגעות" שיכול היה להיות כיסא במסדרון.

מאתגר מאוד ליצור מוטיבציה אצל ילדים אוטיסטים להשתתף בפעילות. חוסר מוטיבציה היא הנגזרת של קושי הגדול של האישיות האוטיסטית להתרכז.

הקושי הזה נובע כנראה מהפרעות נוירולוגיות בקליטת מידע, דרך חמשת החושים. הפרעה באחד החושים או ערבוב בין חושי יכול לגרום לרגישות יתר באחד האפיקים התחושתיים. הימצאות בסביבה הטבעית כמו גינה, מקטינה בצורה אופטימאלית את עומס היתר על מערכת העצבים. שמתי לב, שעצם היציאה החוצה מהכיתה גרמה לילדים הנאה והרגשת שחרור והירגעות.

ככל שעבר הזמן והילדים התרגלו למהלך הפעילות התרכזתי יותר ויותר ביצירת קשר אישי ביני לבין הילדים ובין הילדים עצמם. היה חשוב להקפיד על קשר עין, לעודד ביטוי מילולי או תקשורת בעזרת לוח תמונות,

להוציא את הילדים מגירוי עצמי תחושתו ולעזור להם להתרכז בנעשה בפעילות. צריך לציין שהעיסוק בגרייה עצמית זה סוג של התנתקות (ההפך מריכוז) מצד אחד ומצד שני זה נותן סיפוק הכי גדול לחושים. קשה לעניין ילד שעסוק בגרייה עצמית בתגמול אחר. הוא כבר מקבל את גמולו מהגירוי. לכן חשוב להוציא אותו איכשהו מהגרייה הבלתי פוסקת ולמשוך את תשומת לבו למה שמתרחש ברגע הנתון. בגינה יש מגוון רחב של גירויים לכל דורש "מאוהבי מים" ועד "פריקים של חול" כך שתמיד אפשר לנצל את "הכישרון המולד" לטובת העניין. דהיינו, ללמד את הילד האוהב להשקות, שצריך לשים מים בגומה לפני השתילה. לפעמים ראיתי שילד פשוט "מרחף" בזמן שסייעת מנסה להעסיק את הידיים שלו במילוי עציץ. במקרה כזה הייתי מתגמלת רק אם ראיתי שילד מתרכז בעבודה אפילו לזמן קצר. אנחנו נוהגים להריע בהגומה, למחוא כפיים וליצור מהומה מסביב לכל דבר פעוט המסמן התקדמות בכיוון הנכון: הוא שפך את האדמה לכיוון העציץ! - הוריי! לא משנה שהאדמה מפוזרת על השולחן והמכנסיים גם יחד. העיקר שהוא ניסה! זה צעד גדול והילד כה מרוצה מהשבחים שקבל!

התהליך של יצירת קשר

שצינתי קודם היה הדרגתי ביותר. אני עדיין נגשת לכל אחד ואחד כדי לומר שלום ולהתראות תוך יצירת קשר עין. על מנת להדגיש את ההתחלה ואת סוף הפעילות, כפי שעשיתי זאת לפני 4 שנים. ראיתי שיותר קל להם כאשר הם יודעים, שבעצם אני לא דורשת הרבה ולא שופטת את התנהגותם. מספיק אך מאמץ קטן של יצירת קשר עין כדי לקבל ממני שבח. הייתי אומרת משהו כמו: "הי, ראיתי את זה! הסתכלת עלי!" המבטים הקטנים האלה היוו בסיס לקשר מילולי ובוגר יותר, בהמשך.

כדי לבנות אמון בינינו הורדתי את הציפיות למינימום: ראיתי שחלקם מתקשים לגעת באדמה ובצמחים וקשה להם לשבת ליד הילדים האחרים בזמן הפעילות. לכן הייתי הולכת אחריהם עם עציץ או צמח או קצת אדמה ביד ומנסה לתפוס את תשומת הלב. אם הייתי מצליחה לגרום לילד רק להסתכל על מה שאני מציגה לו, הייתי משבחת אותו ועוזבת אותו לנפשו. כך נתתי לו להבין, שאני מקבלת את התנהגותו כמו שהיא וכל מה שיעשה ואיך שזה יראה, הרי זה משובח. עד שיום אחד הם ישתפו פעולה. אמנם גישתי לגנות במקרה זה היא גישה

טיפולית בעיקר, אך אני חייבת להתוודות שהיה לי חשוב מאוד להגיע לתוצר הסופי (התבואה). כדי להראות לילדים (וגם לצוות) בצורה חווייתית את תוצאות עבודתם ובדרך זו לחזק את ביטחונם העצמי. כאשר הצלחנו לגדל משהו ולראות את התוצאות זה באמת הלהיב את הצוות ואיתו גם את הילדים.

תהליך ההתקדמות וההתבגרות

של הילדים היה ניכר גם בפעילות הגננית. הילדים כבר התרגלו למהלך הפעילות, הם לא פחדו ליצור קשר עין ובדרך זו יכולתי לתגמל את הילדים בחיוך ובמילות שבח. הם למדו רצף של פעולות שכיחות כמו שתילה, זריעה, השקיה ונהגו לבצע אותם. הם היו מסוגלים יותר ויותר ללמוד את העבודה דרך חיקוי של הצוות או חברים. צברנו ניסיון גנני בגידול ירקות ותבלינים וזה הפתיע ושימח את כולם. הצוות והילדים הכינו מאכלים מדברים שגידלנו: דלעת, קישוא, עגבניות, פלפלים, תבלינים. ניסינו גם למכור צמחים שגידלנו, במחשבה ללמד את הילדים כישורי חיים (נוסף לעריכת קנייה בסופרמרקט אשר למדו לעשות קודם). הניסיון הזה לא החזיק מעמד, בעיקר בגלל עומס יתר על הצוות הטיפולי ואי יכולת שלנו להתפנות למכירה עצמה. בשלב הזה ראינו בבירור שהילדים נהנים מהפעילות ומצפים לה. בשנה האחרונה החלטנו לשלב ילדי בית ספר בפעילות, לעבודה משותפת בזוגות. השילוב "ההפוך" (שילוב של ילדים מכיתות רגילות בתוך כיתת תקשורת) נעשה כבר קודם אבל לא בפעילות הגינון. ילדים מכיתה ח' בני גילם של הילדים שלנו, משתלבים בכיתה במטרה לחזק קשרים חברתיים, ליצור אווירת שותפות וחוויה משותפת. בעזרת שילוב ילדים יכולים ללמוד נורמות התנהגות וליצור קשרים אישיים.

בשנה האחרונה הילדים גם עברו לבניין של חטיבת הביניים והנגישות של הגינה הפתוחה נגזלה מאתנו. העברת הפעילות מהגינה למסדרון נוטה את הפעילות למסלול קצת שונה, מאורגן ומובנה יותר. חסר לנו הקסם של עבודה תחת כיפת השמיים באוויר הפתוח. המקום המגביל הזה במסדרון, עוזר לילדים להתארגן ולהתרכז ומונע מהצוות לעבוד קשה בעבודת האדמה בגינה. אין מה להגיד, העבודה מסביב לשולחן יותר מפנקת והעבודה בגינה יותר מספקת.

כאשר "נעעלנו" במסדרון בעל כורחנו נפתחו לפנינו אפיקים חדשים: אנחנו מתכוונים ללמד את הילדים את הפעולות הגנניות הבסיסיות, כדי להכין אותם לתעסוקה מקצועית בעתיד.

לאחרונה התחלנו להשתמש בדפי משוב (בדומה לדפי משוב שלמדתי מטל קוסטן ממרכז שיקום נוער "אילנות" בירושלים). המטרה היא לחלק פעילות לשלבים ברורים, לתת תזכורת ולשים לב לכל מה שעשינו באותו יום, מתוך האפשרויות הבאות: מילוי עציץ, שתילה, זריעה, סדר, הקשבה להוראות ויעדים. הילדים רגילים לדפי משוב דומים על פעילות יום יומית, שהם מקבלים הביתה. לכן גם דפי הגינון מתקבלים בברכה ובעניין. זו גם סיומת מתאימה לכל הפעילות.

השאלה הגדולה

שאני לא מפסיקה לעיין בה היא: מה הוא "נורמאלי" ומה הוא "מיוחד" ומי בעצם מטפל במי? אני בהם או הם בי? או ששני הצדדים נפגשים בצל הצמחים לחוויה משותפת? כמו כן אני שואלת את עצמי גם איך לשלב טיפול עם חינוך. טיפול בעיני נותן הרבה חופש ובחירה למטופל. חינוך זה למידה שלפעמים כרוכה בהגבלות וכללים ברורים. הייתי ערה לכך, שאי אפשר לסמוך על ילדים אוטיסטים שסיפגו אינפורמציה רק דרך החשיפה אליה. הבנתי שחלוקה של כל פעולה לשלבים קטנים ותגמול על כל שלב, תוך הקפדה על הריכוז של הילד בנעשה, נותנים תוצאות יפות. למשל, העברה של צמח מתוך עציץ לאדמת הגינה חלקתי לארבעה שלבים: חפירת גומה, הוצאת הצמח מהעציץ, הכנסת הצמח לגומה, כיסוי באדמה. בזמן הזה הייתי מסבה את תשומת הלב אל התכונות השונות של הצמח, אל מצב שורשים, אל זה שהוא "מסכן", משווה אותו עם תינוק שצריך לכסות אותו בשמיכה ועוד.

האם יש מקום להכנסת חומר עיוני? איך לשפר את איכות התקשורת? האם ואיך לתגמל? אלה הן שאלות שעולות מפעם ופעם.

לסיים

הייתי רוצה להביע את הנאתי הרבה משעת גינון זו. נוצרה אווירה של תמיכה ופרגון בין אנשי הצוות, שגם אני נהנית ממנה וגם הקרינה על הילדים ואפשרה להם להיפתח ולהתפתח. אמרו לי לא פעם, שלילדים כאלה יש נפש של מלאך. אני חושבת, שהם פשוט נמצאים מחוץ לתחרות ולתככים ושומרים על טוהר לבם. במגע איתם אני גיליתי אצלי כוחות נפש ואיכויות אופי, שלא הייתי מודעת להם קודם.

azehavi@yahoo.com

גינן בין-דורי

בלב איזור התעשייה של נתניה, איזור אפור ומוזנח, מתנהל פרויקט מפתיע: רשת "אורט" ואש"ל מהגזינט חברו שם יחדיו ל"גינן בין-דורי"

עצמה. הצעירים ראו בעבודה פחיתות כבוד והמבוגרים לא הצליחו להתחבר אליהם. היה צורך ליצור גשר בין שתי הקבוצות. אחרי שיחות בנושא המצב השתפר. ככל שהגינה הפכה למטופחת יותר כך התחזק הדימוי העצמי של שתי הקבוצות. המבוגרים החלו לקבל את הצעירים כמו שהם, ללא שיפוט: לא ביקרו ולא ניסו לחנך. הצעירים, למדו להעריך את רוח ההתנדבות ואת ניסיון החיים של המבוגרים.

עם הזמן, החלו להתנהל שיחות תוך כדי עבודה סביב שולחן. שתילה משותפת הפכה מוקד לשיחות אנושיות בין דוריות. השנה הראשונה היוותה התנסות מעניינת, ממנה הסקנו מסקנות לשיפור בשנה השנייה. בעקבות חשיבה בה השתתפו כל הגורמים

המתנדבים, הנחיית התלמידים בנושא "עמדות וקבלת הזקן", מבצעת לימור עמרם, אף היא עו"ס מהחלקה לרווחת הזקן בנתניה.

בקשתי מאורה לתאר בפני את התוכנית ומהלכה:

"המפגש נקבע ליום ראשון בין השעות 11.00-13.00. הכיתה שנבחרה לעבודה היא כיתה "אתגר": זו כיתה קטנה עם 23 תלמידים טעוני טיפוח, שבית הספר מאמין ביכולותיהם ומעמיד לרשותם משאבים להצלחה.

בשנה הראשונה, המפגשים בין המבוגרים לצעירים היו משותפים. כל קבוצת צעירים עבדה עם אדם מבוגר. המטרה, כפי שכבר הוזכר, הייתה לטפח פינה בחצר בית הספר.

הקשר לא נוצר מיד. כל קבוצה עבדה בפני

אחת לשבוע מגיעים לבית הספר גמלאים מתנדבים ומגננים יחד עם תלמידים פינה בחצר, תוך שימת לב מיוחדת לטיפוח הסביבה, ובמקביל, לטיפוח היחסים האישיים.

הפרויקט מתקיים בבית ספר התיכון "אורט ליבוביץ" בניהולו של ד"ר צבי רייטר.

מובילות אותו אורה בר, שמרכזת את הנושא הגנני ותכנון, והמחנכת לימור חנני, שמרכזת את התלמידים.

בקשנו מאחינועם בן עקיבא-מליניאק, רכזת תוכניות הגינן באש"ל, לתאר את הפרויקט והחשיבה שאחריה:

"על פי תפישתנו, חיבור בין בני אדם לסביבה הטבעית ולצמחים, עשוי לשפר את אורח חיינו. הסביבה נותנת מצד אחד, יציבות ומחזוריות ומצד שני, דינאמיקה של התפתחות.

המבוגרים מקרינים יציבות, סבלנות ואורך רוח והצעירים מוסיפים את הדינאמיות, הקופצנות וההפתעה. המפגש יוצר הזדמנות למבוגרים להעביר תחושה של קיימות, הקניית ערכים של חיבור למקום ולאדמה, להיסטוריה של עם ישראל ולארץ.

הוא מפתח חשיבה של שימוש נכון במשאבים בלי לנצלם לחלוטין, מגשר על פערים בתפיסות, ומפריך מיתוסים של צעירים על מבוגרים ומבוגרים על צעירים."

גם גילה גלעד, ע"ס עירית נתניה במחלקה לרווחת הזקן, קשורה לפרויקט. בקשנו ממנה לספר בקצרה על המעורבות של מחלקתה:

"המתנדבים באים מתוך אהבה לאדמה ולצומח. אהבה זו מקבילה לאהבת האדם ולכיבודו. ברעיון החבירה בין מבוגרים וצעירים באמצעות צמחים, יש יופי רב וראיה קהילתית. העיסוק 'במעגל החיים' של עולם הצומח מאפשר לראות את ההמשכיות בחיינו."

את עבודת השטח כמו: פרסום הפרויקט, גיוס

המעורבים בפרויקט, נערכו שינויים.

בין המסקנות הראשונות עלה נושא ההסברה למתנדבים. בשנה השנייה התגבשה קבוצה אחרת. הקפדנו להדגיש בפני חבריה שתפקידם אינו לחנך או ללמד אלא לקבל את הנערים כפי שהם. עליהם לנסות לפתוח בפניהם שביל, בו יוכלו לנתב את עצמם ולהתחבר למקום ולעבודה בו, וגם להתבונן באחר, לעבוד בשיתוף פעולה ולתרום לקהילה.

שינוי נוסף שהכנסנו הוא פיצול השעות. בשעה הראשונה, אני והמתנדבים יושבים בצוותא ומתכננים מה יעשה בשעה הבאה עם הצעירים: על מה כדאי לשים דגש, איך אפשר לחבר את הצעירים לפעילות ומה ההבנות המתבקשות מהפעילות (זריעה, שתילה, העתקה וכו'). כמו כן מתקיימים דיונים בנושאי הפעילויות העתידיות ויוזמות לאירועים מיוחדים.

מסתבר שיש תועלת רבה בפיצול זה: ההימור על פיצול השעות היה מוצלח מאוד. למתנדבים נוצר מקום בו הם יכולים להביע את עצמם ואת דעתם, להציע הצעות, לבטא חששות ולקבל להן מענה.

הפעילות נהייתה רגועה יותר ומעשירה ונוצרה קרקע פורייה לפריחת היחסים בין התלמידים למתנדבים.

בין הפעילויות של השנתיים האחרונות יש לציין: בכניסה לבית הספר יש ערוגה פורחת ומזמינה. נתנו יד לטיפוח אזורים שהיו

מוזנחים. בט"ו בשבט שתלנו שתילי הדסים באנדרטת חללי צה"ל, שהם בוגרי המקום. בחנוכה כבשנו כמות יפה של זיתים. לקראת יום המשפחה, הכנו עציצים אישיים להמשך טיפוח בבית. לסיום, נסענו יחד לסיור מרתק ב"אוטופיה" בבחן.

היום, לאחר שנתיים של עבודה, אני יכולה לציין בסיפוק רב, שהתוכנית אכן הצליחה והביאה הרבה שמחה, כבוד הדדי ואהבה. אני מלאת הערכה למחלקה לרווחת הזקן בנתניה שאנשיה מלווים ותומכים בכל שלבי התוכנית, למנהל בית הספר, צבי רייטר וללימור מחנכת הכיתה, שראו והבינו את הפוטנציאל האדיר בתוכנית.

מעבר לטיפוח החצר, שהוא בעל ערך בפני עצמו, נטמנו זרעי סובלנות וכבוד הדדי בין הגמלאים לתלמידים.

עבורי, הצלחת הפרויקט היא הוכחה נוספת לכוחו של הגינון ביצירת קשר בין אוכלוסיות כל כך שונות.

הפרויקט נכנס לשנתו השלישית. בינתיים נוספו עוד ארבעה מתנדבים. הוא פועל באותה מתכונת תוך גיבוש רעיונות מטיבים לעתיד.

ואורה מסכמת:

הגינן הבין-דורי חי וקיים. הוא בא לידי ביטוי בתקשורת נעימה ובמאור פנים.

אני מקווה שזרעי ההקשבה, הקבלה וההבנה שנזרעו והחלו לנבוט, ילבלבו בבוא היום, כפי שגינת הכניסה לבית הספר פורחת, כאומרת "אני קיימת!" וזאת בזכות הקשר הראשוני, שלא היה ממש ברור והפך לברור."

אני קיימת!" וזאת בזכות הקשר הראשוני, שלא היה ממש ברור והפך לברור."

אני, המראיינת, שמחתי להיחשף לסוג נוסף של פעילות גגנית. נוכחתי, בפעם המי יודע כמה, בכוחו של הגינון ועד כמה הוא מאפשר גישור וחיבור בין אנשים שונים.

תודה לך אורה, שאפשרת לי פעם נוספת לצפות בביטויי אהבת האדם שבך ולשמוח בעבודתנו המשותפת.

סיכום הנחיית תכנית גינון טיפולי בכיתה קטנה, בבית הספר "דקל"

מבוא

בחודשים מרס-יוני, 2009, השתתפנו בקורס גינון טיפולי, אותו הנחתה אחינועם בן עקיבא מליניאק, במרכז מיד"א: מרכז ידע אשלים (עמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם).

במסגרת זאת, בצענו עבודה מעשית שכללה הנחיית קבוצת ילדים בגילאי כיתות ד'-ה', בבית הספר הממלכתי-ידיתי "דקל", אשר נמצא ביישוב 'כוכב יאיר'.

זאת הייתה הזדמנות לרכישת התנסויות חדשות, הדריות ומלמדות.

כמנחים, הדבר שיחד אותנו היה ההזדמנות לשילוב בין תחומי ההתמחות שלנו: הרקע הקהילתי/טיפולי של אמיר והידע הגנני/בוטני שלי, איתי.

סיכום כתוב זה מהווה תיעוד ראשוני לפרויקט.

איך הכול התחיל?

במהלך הלמידה בקורס, דנו בחשיבות ההתנסות בפעילות גננית-טיפולית.

לבית הספר הגענו בעקבות מודעת "דרושים" שהוא פרסם באינטרנט, להפעלת פרויקט גינון טיפולי במקום.

כך נוצר הקשר הראשוני, לבחינת הצורך מחד ולבחינת התאמתנו כמנחים, מאידך.

לשמחתנו, התקבלנו להפעלת הפרויקט.

בית הספר "דקל" - כמה מילות רקע

בית הספר משרת את אוכלוסיית הילדים המתגוררים ביישובים כוכב יאיר, צור יגאל ומספר יישובים סמוכים בסביבה.

בית הספר נערך לסייע לילדים עם קשיים לימודיים ובעיות רגשיות ומפעיל לשם-כך כיתה לימוד קטנה ומיוחדת. בכיתה לומדים שבעה תלמידים מכיתות ד' ו'ה'.

כיתה זאת מלווה ע"י מחנכת, סייעת, ועובד נוסף שנותן סיוע פרטני לאחד הילדים. הפרויקט היווה עוד נדבך מרכזי, במערך הפעילות החינוכית הכיתתית והיה תוכנית חלוצית, שהופעלה לראשונה בבית הספר.

תיאור התוכנית

מטרות הפרויקט:

1. חיזוק הדימוי העצמי.
2. חיזוק התהליכים החינוכיים- חברתיים בכיתה.
3. העשרת מאגר הכלים החינוכיים-טיפוליים של צוות המורות.

יעדים

הקמת גינת מיכלים בחצר הכיתה הקטנה.

הנחיית תוכנית בת עשרה מפגשים, המשלבת בין פעילות גננית לבין עיבוד אישי וקבוצתי של העשייה בגינה.

סיוע בהכנת תשתית להקמת גינה טיפולית בית ספרית, בעזרת ילדי "הכיתה הקטנה".

תפקיד הצוות החינוכי

מחנכת הכיתה והצוות המסייע נטלו חלק פעיל במפגשים ובתהליכי העיבוד.

נבנתה מתכונת עבודה אשר אפשרה מפגשי הכנה ושילוב בתהליך.

לצוות היה תפקיד חשוב, בהיותו גורם המכיר את התלמידים ועובד עמם.

מקום

הפרויקט התקיים בשטח החצר של הכיתה הקטנה. גינה בית ספרית הוקמה בשטח נוסף, שהוקצה לכך.

ההתארגנות להתחלת הפרויקט

בתהליך ההתארגנות היו מספר שלבים עיקריים:

1. קבלת אישור להשתלבות כמנחים בתוכנית.
2. מפגש עם מנהלת בית הספר ומחנכות הכיתה, הכרות בינינו והכרות עם תוכנית העבודה.

3. מפגש הכנה נוסף עם מחנכות הכיתה, לבחינת צרכים ולשיתוף בגיבוש התוכנית הכיתתית.
4. התחלת הפעלת הפרויקט.

מבנה המפגשים

המפגשים נשאו אופי חוויתי-לימודי וכללו בין השאר:

הדרכה והכוונה לעבודה גננית במיכלים. הפעלה קבוצתית ואישית, שאפשרה עיבוד החוויה הגננית ומשמעותה, לילדים ולצוות כולו.

תיאור תכנית המפגשים

מספר מפגשים	תאריך	הנושא	דגשים מרכזיים	פעילות לעיבוד
מפגש הכנה	7/3/09	הכרות ראשונית	הכרות עם המנחים גירוי ויצירת עניין בקרב הילדים והצוות החינוכי	סיפור אישי: הכרות אישית של תלמידים עם הגינה, צמחים, טבע ועוד
מפגש ראשון	13/3/09	שתילת צמחים באדניות	התנסות חווייתית בשתילה באדניות: אישית וקבוצתית	א. בחירה אישית של צמחים ב. תנועה בעזרת צלילים פיסול צמחים
מפגש שני	17/3/09	שתילה באדניות (זרעים)	מבנה והתפתחות הצמח עיבוד חוויות השתילה	פנטומימה: העמקת המודעות לשימוש בצמחים ובכלים במסגרת הקבוצה. תרגול עבודת צוות, טיפוח האדניות ומשימות גנניות
מפגש שלישי	27/3/09	שילוט לאדניות	הכנת שלטים אישיים וקבוצתיים. הסבר על תבלינים. שעורי בית לקראת חופשת הפסח	עיצוב אומנותי אישי וקבוצתי של האדניות
מפגש רביעי	17/4/09	תבלינים	הסבר על צמחי התבלין, שימוש בחוש הריח. עבודה אישית של כל תלמיד	הפעלת חוש הריח לעבודת צמיחה אישית וביטוי אישי של כל תלמיד
מפגש חמישי	24/4/09	דילול, והכנת קומפוסט	סביבת הגידול של צמחים וירקות. השימוש בצמחים ובירקות, אשר הוצאו מהקרקע כדי לאפשר גידול של צמחים אחרים	משמעות ההוצאה / עקירה של צמחים: חוויות אישיות וקבוצתיות תרומת הצמחים שנעקרו לגידולם של צמחים אחרים
מפגש שישי	1/5/09	הכנה לפעילות כיתתית. אירוח ילדי בית הספר	הקמת תחנות עבודה, הממחישות את הנושא הגנני / טיפול	תלמידי הכיתה ארגנו את התחנות באופן עצמאי: הם תרגלו על חבריהם לכיתה את חליטת התה, השתילות, הסבר על הצמחייה באדניות, שילוט וקישוט האדניות
מפגש שביעי	8/5/09	אירוח כיתות ילדי שכבה ד', ה'	הפעלה בית ספרית ע"י תלמידי הכיתה והצוות החינוכי: מה נעשה בתהליך הגינון הטיפולי	הדרכה ולווי הילדים אשר הפעילו את התחנות. הייתה העצמה של ממש
מפגש שמיני	22/5/09	ריבוי צמחים: פעילות נלוות לעשייה הגננית	ייחורים מצמח הפלרגון. הנבטת עדשים	התנסות מודרכת: חיזוק הביטחון האישי ביכולת להתנסות בדברים חדשים.
מפגש תשיעי	5/6/09	הכנות לפתיחת הגינה הבית-ספרית	הדרכה לעבודה הגננית בגינה הבית-ספרית. תכנון מפגש הפרידה	חלוקת תפקידים, הזדמנות למימוש יכולות אישיות ותחומי עניין של התלמידים
מפגש עשירי	10/6/09	פתיחת הגינה הבית-ספרית	פעילות גננית בגינה הבית-ספרית	עבודה עצמית וצוותית על פי התוכנית שנקבעה: טיפוח גאונות החלוציות
מפגש אחר עשר	12/6/09	חנוכת הגינה וטקס לציון סיום הפרויקט	ביקור הנהלת המועצה וחניכת הגינה הבית-ספרית	
מפגש שנים עשר	19/6/09	פרידה	ארוחת בוקר צוותית מיכול הגינה	משמעות הפרידה: סיום מחזור חיים של צמחים ופריחה מחדש.

תקציב ומשאבים נדרשים

רוב הציוד מומן ע"י תקציב בית הספר. בין החומרים והציוד שנרכשו ניתן לציין:

1. אדניות פלסטיק
2. תחתיות פלסטיק מתאימות לאדניות
3. תערובת קלה לאדניות
4. זרעי ירקות ופרחים
5. שתילי תבלינים ופרחי אביב
6. זבל אורגני (הומוס)
7. דשן אורגני (אבקה, נוזל)
8. כלי עבודה (כפות שתילה, את חפירה, מעדר, מגרפה)
9. שתילים המתאימים לגינון טיפולי: גרניום, ירקה, תות שדה, מימוסה ביישנית, בטטה, לבנדר, בשמת, פקעות של דהליות בצבעים שונים.
10. תמונות צבעוניות/צילומים להמחשת התוצר הסופי, שניתן לקבל מהגידול.

הערכת תוצאות הפרויקט

1. נראה כי הפרויקט השיג את המטרות והיעדים שנקבעו: העלאת הדימוי העצמי והיכולת להציג ולהתנסות - הן במישור האישי והן במישור הצוותי - קיבלו ביטוי חזק בפרויקט.
2. נוצר עניין וגירוי. הילדים המתינו לפעילות הבאה. טיפוח האדניות שהיו בחצר בית הספר והשמירה עליהן, בלטו מאוד.
3. הפרויקט תרם לעבודה החינוכית בכיתה: נוצרו רוגע ואווירה כיתתית מגבשת, בעלת זהות ייחודית.

הצוות החינוכי

1. הצוות מילא תפקיד פעיל וחיוני מאוד וליווה למעשה את כל הפרויקט.
2. החשיבה המשותפת, ליווי הילדים והעמקת התכנים המילוליים, תרמו תרומה איכותית להצלחת הפרויקט.
3. בחירת מחנכת הכיתה לראות בנושא הגנטי-טיפולי הזדמנות של התלמידים להפעיל את שאר הכיתות, יצרה גאוות יחידה של כל העוסקים בפרויקט.
4. התגייסות המנהלת ושמירת הקשר הרציף עימה, יצרו חוזה טוב שאפשר את התקדמות.

התלמידים

1. יותר מכל, נרגיש את שמחת החיים והחיבור של התלמידים לנושא.
2. ניתנה הזדמנות לילדים להתבטא ולבטא חוויות ותחושות, לפעול ולהתנסות. אין ספק, כי פעילות זו אפשרה מה שמערכת הלימודים הרגילה לא הייתה מאפשרת.
3. התלמידים התחברו לאדנית האישית

שלוותה אותם. הטיפוח האישי, ההשקיה היומיומית, ההנאה מהפירות, הצפייה בתהליך הגידול: כל אלה יצרו צמיחה אישית וצוותית אצל כל אחד מהילדים.

המנחים

1. ההתנסות המשותפת הייתה חוויה טובה והלמידה הורגשה בכל שלב.
2. 'העבודה - בקו' הצריכה תשומות זמן רבות: הכרות עם הדומה והשונה באישיות שלנו, ויכולת למצות את ההנחיה ולהשתמש ביתרונות האישיים של כל אחד.
3. תכנון כל מפגש לפרטים, סיכום כל מפגש ודיון עליו, אפשרו למידה טובה, אינטנסיבית ומהנה.

סוגיות ותובנות להמשך תהליך הלמידה

1. דרושה רכישת מיומנויות הנחיה בעבודה הגנטי-טיפולית, עם ילדים בכלל וילדים עם קשיי קשב וריכוז בפרט.
2. שילוב ההורים: ההורים לא היו חלק מתהליך ההנחיה בפרויקט זה. יש חשיבות רבה להשתלבותם בהמשך.
3. דרוש חוזה כתוב בין הצוות החינוכי והמנחים: לפחות בתחילת הדרך, חשנו קושי בשפה ובנהלי החיים, בשעת המפגש הגנטי/טיפולי.
4. הדגשת השילוב בין הידע בעבודה החינוכית - טיפולית, לבין הידע הגנטי.
5. תיאום עם המורים האחרים והכיתות לימוד האחרות בבית הספר, יאפשר שווק וחשיפה, תוך העצמת התהליך הקבוצתי וכמובן העצמת הילדים.

סיכום

תוכנית זאת משקפת את תהליך הלמידה ואת התרומה, לילדים, לצוות בית הספר ולצוות המנחים, שהפעיל אותה במסגרת הלמידה שלו עצמו. אנו מקווים, כי תהליך זה יאתגר את בית הספר לראות בגינון הטיפולי כיוון מקצועי חשוב, שיכול לתרום למערכת בכללותה. תודה רבה שלוחה לצוות בית הספר: לבללה המנהלת, למיכל המחנכת, ליעל, לאופיר ולמיכל, הסייעים של הכיתה הקטנה. תודה לאחינועם, רכות הקורס במיד"א אשלים, על היעוץ והתמיכה לכל אורך הדרך. הייתה לכך תרומה משמעותית

מאוד.

תודה לילדים היקרים, שבלעדיהם מסע חווייתי זה לא היה מתאפשר כלל. אנו למדנו מהילדים וידעים כי גם הם נתרמו מהתהליך הגנטי-טיפולי אותו עברנו וחוונו יחד עימם.

תם ולא נשלם:

השנה אני ממשיך לעבוד מידי שבועיים עם הכיתה בבית ספר דקל. בתחילת השנה טמנו

הילדים פקעות ובצלים בגינה שהוקמה בקיץ. הילדים יוצאים לגינה זו כמעט מידי יום, מורדים במסגרת פרויקט מיוחד את קצב גדילת הצמחים בגן ורושמים תוצאות על פני דיאגרמה. במרפסת הכיתה, נעשתה שוב עבודת שתילה וזריעה של ירקות חורפיים, תבלינים ופרחי עונה, באדניות אישיות. שלושה תלמידים חדשים הצטרפו השנה לכיתה. הם קיבלו הדרכה צמודה על תהליכי העבודה בשיתוף חבריהם הוותיקים לכיתה. העבודה עם הכיתה מתוכננת להימשך ברוב שנת הלימודים הנוכחית.

אמיר שמש החל השנה במיזם חדש של גינון טיפולי - קהילתי, באזור מגוריו בשומרון.

לתגובות ופרטים נוספים:

איתי: 054 - 5746845

אמיר: 057 - 7699695

גן של בכי ואושר

שירים שכתובים באבן

אלהי הנושק לוחמים ועוצם עיניהם
ההזות, הידעת את פי הלוחם שנשקת
בפעם הזאת?
יצחק שלו

את בנינו, את יחידנו אשר אהבנו

שני משפטים אלו כתובים על גבי אבן גדולה, המצויה בגן תום ותומר, יואב קידר - אביו של תומר ז"ל אמר לי כשהתבוננו על הכתוב באבן: "דבר פשוט, הוא לתלות את מות הבנים במעשה האלוהים. האווירה בבית ובסביבה בה תומר גדל הייתה כי המדינה היא חלק מאיתנו ומתוך כך, אנו אחראים לשמור עליה גם על ידי שרות ביחידה קרבית". אווירה זו היא שהובילה אותו להתנדב ליחידה קרבית. אל גן תום ותומר הגעתי בסופו של חורף. שיחי רותם המדבר (Retama raetam) אדירי מימדים קבלו את פני בשלג של פרחים לבנים, ושמשו רקע לשלל צבעי הכלנית המצויה (Anemone coronaria), הרקפת מצויה (Cyclamen persicum) והעירית הגדולה (Asphodelus aestivus), שפרחו בשפע. בתוך כל היופי הזה, ותוך כדי שיטוט בשביל מוצל ע"י עצי פיקוס התאנה (Ficus carica), גפן היין (Vitis vinifera) עצי ושיחי בר, שוחחתי עם יואב, וניסיתי להבין את משמעותו של הגן.

כתוצאה מהתנגשות בין שני מסוקים בשמי שאר ישוב. ביניהם תומר קידר - בן הזקונים של יואב וחגית, ותום כיתאין, חברו הטוב - בנם של בועז ודניאלה.

סיפורו של הגן החל עוד קודם לכן, כאשר תומר הילד נלווה לאביו ושניהם נטעו "בוסתן ישראלי" על גבי גבעה חשופה, הסמוכה לקבוץ נגבה. פיקוס השקמה (Ficus sycomorus), מיני אשל (Tamarix spp.), ועצי

יצרו תחילה שני זוגות ההורים ומשפחותיהם פינת זיכרון לבניהם. כשהבינו, כי ההורים הנוספים השותפים לאסון מתקשים לאתר מקום להנצחה, הוחלט שהגן ישמש כאתר הנצחה ל-73 חללי האסון. להקמת הגן היו שותפים גם קרן קיימת לישראל, חברת החשמל, המועצה האזורית יואב ותורמים נוספים. כמו כן הוקמה עמותה האוספת תרומות למען תחזוקת המקום. בנוסף לכך, פועלים בגן מתנדבים אשר מסייעים באחזקה ובהדרכה, ביניהם: גדעון מישאלי, אמציה שניידר ויאיר נגב.

אתר ההנצחה שגודלו כ-30 דונם, ממוקם על גבעה הנישאת לגובה של 101 מטר מעל פני הים. מהגבעה ניתן להשקיף קדמה אל מרחבי שפלת יהודה, רכסי חברון וירושלים וימה אל שפלת החוף ואל הערים אשרוד ואשקלון.

הרעיון להנציח את 73 החיילים בתוך גן בוטני של צמחי ארץ ישראל, היה של יואב. מאז שנות השישים נקשר ליבו בצמחי הבר של ארצנו. עוד כשלמד במכון אבשלום ושימש מדריך ב"חברה להגנת הטבע" ובמסגרות נוספות, חשב יואב כי כפי שחידשנו את העברית ואנו משמרים ומחדשים את מסורות ישראל וחגיו, עלינו גם לשתול את צמחי הארץ הקשורים לנופיה. יואב גם סובר כי הנוער המתנדב ליחידות השדה הלוחמות עושה זאת מתוך אהבתו את ארץ ישראל, את הריה, את סלעיה ואת טבעה. לכן נכון יהיה להקים גן כזה לזכרם.

לפני יצירת הגן ובמהלכו התייעץ יואב באדריכלי נוף, בגננים, באמנים ובחברים. פינת ההנצחה לתום ותומר תוכננה ע"י דני קרוון. עמוד המתח הגבוה שנמצא בפתח הגן עוצב ע"י מנכ"ל חברת החשמל דאז רפי פלד.

השתילים הראשונים נשתלו ב-1998

אלה אטלנטית (Pistacia atlantica) צמחו יחד עם תומר. לאחר זמן מה שונה יעוד המקום, והפך למחצבה. מרבית העצים לא שרדו את התהפוכה, וכעבור עוד שנים, כאשר המחצבה ננטשה, הפכה הגבעה לאט לאט למזבלה.

כמה חודשים לאחר האסון בתוך פינה חבויה המוצלת ע"י עצי אלה אטלנטית,

כשתומר נהרג, הרגיש יואב כאילו נפל עליו סלע. כשהכאב הפך לבלתי נסבל, החליט יואב לנסות ולהרים את אותו "הסלע", שהעיק עליו, ויצר את גן תום ותומר. הגן הוקם ביחד עם רעייתו חגית ועם בועז ודניאלה כיתאין המתגוררים בנווה שלום.

כחצי שנה לפני כן בחודש שבט (4 פברואר 1997 כ"ח בשבט תשנ"ז) נפלו 73 לוחמים

**לא תמים וחניתותיהם למזמרות. לא ישאו
גוי אל גוי חרב ולא ילמדון עוד מלחמה
וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין
מחריד**
מיכה פרק ד' א-ה

ארץ, שנתנו לה אוהביה כל אשר יכלו לתת

לדברי יואב, הגן אינו רק גן זיכרון, אלא מוקדש לכל מי שתרם לארץ ישראל ולקיום המדינה. רוב האנשים תורמים תוך כדי חיים פעילים. חלק מאוהבי הארץ מסרו את חייהם בעבודה. הגן מוקדש גם לכל אותם חיילים שדורכים על קוצים במסעות מפרכים, על מנת להבטיח לעצמם ולנו ולכל היהודים מדינה.

השמעת שיר הרעות המוכר והאהוב במהלך הסיור בגן, אמורה להעמיק את האינטימיות ואת התחושה שנמצאים עם המונצחים.

ושם אלמד לכאוב

השהיה והעבודה בגן, לא רק שאינן מצליחות להרגיע או להפחית ולו מעט - את כאבו של יואב על אובדנו של תומר, אלא אף מעצימות אותו. ההתעסקות היום-יומית בגן שנושא את זכרו והמפגש עם המבקרים בגן, שמבקשים לדעת על תומר, מציפים את יואב בכאב בלתי פוסק.

דבריו של יואב באתר על הגן, והדברים החקוקים בפינת ההנצחה מצמררים את הקורא.

**"תומר שלי, בני יחידי, הילד היפה
והמוכשר כל כך, הלך עם רבים מחבריו
וביניהם גם ידידו הקרוב תום כיתאין."**

"ואמא רצתה שיחיה."

שב החצב לבן לפרוח

אף שהגן מעצים את כאבו של יואב, הוא שואב הנאה רבה מעצם קיום הגן והתפתחותו.

שמם הבוטני ומידע נוסף העוסק בהם. באחת הנקודות מושמע למבקרים שיר הרעות. פינת ההנצחה לתום ותומר ממוקמת בתוך מעגל של עצי אלה אטלנטית. בפינה זו, שתוכננה כאמור ע"י דני קרוון, נכתב פועלם של תום ותומר על גבי סלעים מעוגלים ונמוכים. סלעים נוספים המשלימים את המעגל משמשים לשיבה ולהתכנסות.

בסלעים אכתוב

השירים והציטוטים מן התנ"ך, הכתובים על גבי האבנים והסלעים, מנסים להעביר מסרים למבקרים בגן. בין המסרים - המשפט משירו של יצחק שלו, שמצוטט בתחילת מאמר זה, אך גם נבואותיהם של עמוס, ישעיהו ומיכה ודבריו של קהלת. יואב המצר על אובדן הערכים, שלדעתו קיים בארץ, מלווה לעיתים את מבקרי הגן ומנסה לשוחח איתם על ארץ ישראל הישנה והטובה, שהולכת ונמוגה. לדבריו, הגן אמור לייצג ערכים של פשטות, צניעות ויושרה, ולתמוך בהם ובערכים של ציונות ושל תקווה לסיום המלחמה. (מכיוון שהגן מקרין עצב רב, נכתבים המסרים באותיות ירוקות ולא שחורות).

יואב אינו מנסה להעביר מסרים חדשים, אלא להעביר את אלו של תנועת הנוער והתנועות החלוציות אותם הפנים. כשהוקם הגן, ויואב הבין את העוצמה שבמסריו, חשב בליבו כי מן הסתם אנשים יעמדו בתור כדי להיכנס אליו. לצער, הוא חש שהוא מצליח להעביר את מסריו רק לחלק מן המבקרים בגן.

**הנה ימים באים נאום ה' וניגש חורש
בקוצר ודורך ענבים במושך הזרע, והטיפו
ההרים עסיס וכל הגבעות תתמוגגנה
ושבתי את שבות עמי ישראל ונטעתים על
אדמתם ולא ינטשו עוד.
עמוס פרק ט' י"ג**

והיה באחרית הימים וכתתו חרבותיהם

בשוליים ועם התקדמות העבודה התקדמה גם השתילה. הגן תוכנן עם "גבעות, רכסים וואדיות" שאמורים לייצג את נופי הארץ השונים. הוא מחולק לאזורים, ובכל אזור הצמחייה האופיינית לו. בחלק העליון יש ביטוי לצומח של מרכז הארץ מחדרה בצפון ועד שדרות בדרום ומן הים עד לגבעות של יהודה. באזור זה שתולים צמחים כגון רותם המדבר, פיקוס השקמה ואלת המסטיק (*Pistacia lentiscus*). במדרון הצפוני של הגן שתולים צמחים המייצגים את הגליל העליון כגון מיני אלון (*Quercus spp.*), קטלב מצוי (*Arbutus andrachne*), אדר סורי (*Acer obtusifolium*), אחירותם החורש (*Spartium junceum*) וכדומה. בנוסף לכך קיים אזור המייצג את הגלב ובנוטעים מיני שיטה (*Acacia spp.*), מתנן שעיר (*Thymelaea hirsute*) ועציון (פרקר) פרסי (*Haloxylon persicum*). כאשר מתוכנן פיתוח של אזורים נוספים בגן.

כאמור, בכניסה לגן מצוי עמוד מתח פעיל, הצבוע בצבע כחול המתחלף מבהיר לכהה. על העמוד מצוירת להקה של 73 יונים, ונרשם ציטוט משיר 'ארץ' של נתן יהונתן "ארץ, שנתנו לה אוהביה כל אשר יכלו לתת".

**ארץ שמתקו לה רגביה
ומלוחים כבכי כל חופיה
שנתנו לה אוהביה
כל אשר יכלו לתת.**

בכניסה לגן ובהמשכו מצויים סלעי שיש מלוטשים, הנראים כמרחפים ועליהם רשומים בירוק שמות הנספים באסון, יחידותיהם הצבאיות, מקום מגוריהם ותחביביהם. כמו כן, רשומים על גבי חלק מהסלעים דברי שירה וציטוטים מן התנ"ך. המבקרים בגן הולכים בשביל מוצל ונחשפים לכתוב בסלעים, לנופים המדמים רכסים, בקעות וערוצים ולצומח הארץ. ליד חלק מהצמחים נרשם

הוא מרגיש שזוהו גן מופלא בו כלניות ורקפות זורעות את עצמן ואילו הדבורנית (Ophrys) והעירית מפנות את מקומן לשיחי הקידה השעירה (Calycotome villosa) ומיני הלזם (Cistus spp.). ההתפתחות והצמיחה בלתי פוסקות, ויואב אינו חדל ללמוד את עולם הצמחים. גם בקיץ עת יבש הגן - יפה הוא. "זהו הטבע", אומר יואב, "ואלו הם פניו המשתנים לפי עונות השנה".

**כל אביב שבים לה סביוניה
לכסות את כל קמטי פניה
רוח קיץ עצב אבניה
ילטף באור.**

**שב החצב לבן לפרוח
שם בדרך יחידי...**

ואם שירים אהבת

אהבתו של יואב לשירה הובילה אותו ליצור "גן של שירה". ביום העצמאות פוקדים את האתר רבים ונוצרה מסורת של מפגש שירת ארץ-ישראל. המפגש נערך גם בלילות הקיץ, בימי חמישי, ולעיתים גם בתום הסיורים בגן.

לדברי יואב, חלק מהמבקרים בגן, שכבר אינם רגילים לזמרה (רובנו הרי רגילים להקשיב לרדיו ולטלוויזיה), מהססים מעט, ואז מישוהו מתחיל. לאט לאט מצטרפים אנשים נוספים עד שהשירה בוקעת ועולה.

ארץ שמתקו לה רגביה

(או תנאי סביבה ואגר-טכניקה)
הגן ממוקם במישור החוף הדרומי כתשעה

ק"מ ממזרח לחוף הים. כמות המשקעים היא כ-400 מ"מ בממוצע. הקרות נדירות אך מתרחשות לעיתים. לפני כ-5 שנים סבלו אזורים שונים בגן מקרה, שפגעה בחלק מעצי השיטה בגן. בשנות ה-90 פתילת המדבר הגדולה (תפוח סדום) (Calotropis procera) וזקום מצרי (Balanites aegyptiaca) קפאו אך התאוששו מנצרים. שתילת הצמחים נעשת בהתחשב בהתרחשויות אפשריות של קרה. לדוגמא, שיטת הגנב (Acacia gerrardii) העמידה יחסית לקור נשתלה במקום גבוה יותר משיטת הסוכך (Acacia tortilis). הקרבה לים משפיעה גם על לחות האוויר, שהיא גבוהה יחסית, עם זאת עומס החום אינו רב.

הגן נשתל על גבי קרקע מקומית. בחלק מהמקומות מצויים עורקים של גיר. בחלקים אחרים הקרקע היא כורכר-חולי ובחלקים אחרים האדמה בינונית, ועומקה כמטר. סוג הקרקע השפיע גם על ההחלטות אלו צמחים יינטעו. לדוגמא, בקרקעות כורכריות וחוליות נשתלו צמחי הגנב.

בעת השתילה כמעט ולא נעשה שימוש בקומפוסט. כמו כן, לא ניתנים חומרי הזנה. השקיה מוספת מהאביב ועד לסתיו, באמצעות טפטפות טמונות, כאשר הכמויות ניתנות בהתאם לצרכי הצמחים. לדוגמא, לאלת המסטיק הגדלה בהתלהבות יתרה, הופסקה לחלוטין ההשקיה. למיני השיטה הופסקה ההשקיה בטפטוף, שכן היא גרמה להתנוונות העצים. לעומת זאת, תוספת קלה של המטרה קיצית שיפרה את הצמיחה. קיימות התלבטויות שונות כגון, עד כמה ניתן להתערב בגן. למשל, האם לגזום למימדיהם הטבעיים את שיחי הרוחם הצומחים לגובה

רב, או להותירם כפי שהם? השתילים לגן הושגו בעיקר ממשתלות קק"ל, אך גם ממשתלות פרטיות דוגמת המשתלה, שהייתה בנבטים.

הדברת עשבים כמעט ולא נעשת. כנגד היבולית נעשה בזמנו שימוש בראונדאפ. גם הגנת הצומח כמעט ולא מבוצעת. יואב מניח לצמחים להסתדר בד"כ בכוחות עצמם.

בעקבות מגבלות בריאותיות נעזר יואב בשנה האחרונה באחזקת הגן בצביקה דגן, שעושה את מלאכתו נאמנה. אחזקת הגן ממומנת גם ע"י התשלום הסמלי שמפקידים המבקרים בו.

בכי ואושר

כשסיימתי את הביקור בגן שאלתי את עצמי, מה העניק לי הביקור בגן תום ותומר? המקום שהוקם בגן הנצחה, הינו למעשה גן חי ותוסס. גן בו מתקיימים סיורים וערבי שירה. הביקור בגן אפשר לי להכיר את פועלם של תום ותומר, ולשמר את אסון המסוקים בתודעתי. בעקבות הביקור נכנסתי לאתר הגן, ולמדתי להכיר את חללי האסון הנוספים. כמו כן, נחשפתי למסרים אותם הגן מנסה להעביר, ואלו עוררו את מחשבותיי.

הגן הוקם תחילה על ידי שתי משפחות ובהמשך חברו אליו הורי הנופלים באסון, אך יואב מאד פעיל ביצירתו ובהקמתו ולתחושתו זהו גן מאד אישי, הקשור לחייו של יואב ומבטא את מחשבותיו ואת צעריו.

האיש הזה אוהב

למרות דבריו של יואב כי הגן מעצים את כאבו, אני מרגישה, שהוא נותן ליואב חלק

מן הכוח לו הוא נזקק. הגן מאפשר את המשך החיים, עם אהבה בלתי פוסקת לתומר. הגן גם מאפשר ליואב להביע את דבריו ומחשבותיו למבקרים בו. צומח הבר הארץ-ישראלי מהווה רקע לעוצמת הדמעה והכאב ולכוח החיים, שהגן מייצר. צומח זה הופך את המקום לגן מענג שהשיטוט בו משמח ומרנין.

ארץ שיושביה היא אוכלת
וזבת חלב ודבש ותכלת
לפעמים גם היא עצמה גוזלת
את כבשת הרש.

כיצד מגיעים?

על כביש קריית מלאכי - אשקלון (כביש מס' 3). עוברים את משואות יצחק ולאחר 2 ק"מ פונים שמאלה לקיבוץ נגבה, עוד 2 ק"מ נוספים ישנו שלט (מערבה) המורה על הכניסה לדרך עפר אל גבעת תום ותומר. מחנים את כלי הרכב ברחבה שלפני עמוד החשמל הכחול שעליו מצוירות יונים ויוצאים להליכה קצרה ברגל אל הגן.

ספרות

אבן-פז וזהבה. 2002. גן לזכר חללי אסון המסוקים. אדם צומח, 9: 8-9
אתר גבעת תום ותומר:
<http://www.tom-tomer.org>
ויקיפדיה - גבעת תום ותומר
גבעת תום ותומר באתר קק"ל
http://212.199.160.128/kkl/e_yarok/189/rad189.html

"כמו בלדה" / נתן יונתן גידי קורן

אם זר קוצים כואב
זה מה שאת אודהבת,
אלך אל המדבר
ושם אלמד לכאוב.
ואם שירים אהבת,
רק שכתובים באבך
בין הכפים אגור
ובסלעים אכתוב.

ואז, כשנתכסה
עם החולות בחושך
וספר הדברים
בחושך יתכסה,
תגידי לי מילים
יפות מבכי ואושר
הוא כנראה אהב
אותי, האיש הזה.

הכותבת היא מדריכה מקצועית ראשית לגננות ונוי ומרכזת מקצועית למועצת הגנים הבוטנים. שרות ההדרכה והמקצוע, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

קטעי השירה המצוטטים במאמר וכותרות הפרקים הינם מתוך:
"שיר ארץ", שנכתב ע"י נתן יהונתן, והולחן ע"י סשה ארגוב; "כמו בלדה", שנכתב ע"י נתן יהונתן והולחן ע"י גידי קורן.

כרטיס פעילות סביב כובע הנזיר

העונה: חורף
סביבת עבודה: ליד שולחן, בפנים או בחוץ.
משך זמן: כחצי שעה - תלוי בסוג האוכלוסייה.

הנושא: הכנת מרק מעלי כובע הנזיר:

שלבי הפעילות:

1. מידע על הצמח ושימושו.
2. הצגת העלים: מישוש, טעימה, הרחה.
3. הכנת המרק.
4. שיחה וסיכום.

המתכון:

- 1 כוס עלי כובע הנזיר
- 1 כף שמן זית
- 1 תפוח אדמה
- 1 כף מיץ לימון
- 1 בצל
- 3 כוסות מים
- מלח ופלפל לפי הטעם
- 2 כפות שמנת כאופציה חלבית.

אופן הכנה:

- שוטפים את הירקות והעלים
- מקלפים את תפוח האדמה וחותכים אותו לקוביות.
- קוצצים את הבצל
- חותכים או קורעים את העלים
- מטגנים את הבצל
- מוסיפים לבצל המטוגן את חתיכות העלים ובוחרים עד להזהבה,
- מוסיפים את קוביות תפוח האדמה, התבלינים והמים ומבשלים כ-30 דקות. מגישים חם.

כלים:

סיר, מחבת, כף עץ, קרש חיתוך, מספריים, מקלף, כירט גז, מצקת, קעריות, כפות, תבלינים לתיבול נוסף אישי.

* ניתן לטחון את המרק ולהגישו מוקרם עם או בלי כף שמנת מתוקה ופרח כובע הנזיר לעיטור הצלחת.

* הערה: אפשר לאכול את המרק גם למחרת.

* צמחים נוספים שמתאימים לאותה פעילות: חמצץ, חלמית (על פי מתכון הלקוח מ'קל שתיל' וממשתלת וונדי).

נושאים לשיחה:

1. טעמים שונים בחיינו. מה אני אוהב/לא אוהב.
2. הברלים בין בני אדם. על סמך דוגמת המרק: יש שאוהבים ויש שלא.
3. זיכרונות של מאכלים מיוחדים מבית אמא, סבתא...
4. איך כל אחד הרגיש/ה לגבי הפעילות.

מטרות נלוות לפעילות:

1. הפעלת מוטוריקה עדינה, דרך פעולות כמו קריעה של העלים וחיתוך בסכין.
2. הוספת עניין לגינון דרך הכנת מרק מעשבי/פרחי הגינה.
3. ביטוי עצמי ויצירת קשר, דרך שיחה.

כרטיס פעילות סביב השימוש באבוקדו

העונה: חורף.

סביבת עבודה: ליד שולחן, בפנים או בחוץ.

הזמן הדרוש: 40 דקות עד שעה.

מטרות הפעילות:

1. ידע בוטאני: הכרות עם פרי האבוקדו.
2. ידע תזונתי: התייחסות לערכים תזונתיים בריאים.
3. הפעלת הידיים והחושים: חיתוך, מעיכה, טעימה, מריחה.
4. מטרה חברתית ורגשית: טיפול הדדי דרך עיסוי הידיים עם קרם אבוקדו, שיחה על הזדקנות, קבלתה ועצירתה.

כלים וחומרים:

1. אבוקדו רך ובשל.
2. חצי לימון.
3. חלמון ביצה.
4. שיבולת שועל טחונה דק.
5. קערה, כף, סכין, קרש חיתוך.

שלבי הפעילות:

- א. הוצאת תוך(ציפת) האבוקדו לקערה, בעזרת כף.
- ב. ערבוב 1/4 (רבע) מהכמות עם 2 כפות שיבולת שועל, 1 כפית מיץ לימון ו1 חלמון ביצה, ליצירת קרם חלק.
- ג. התחלקות לזוגות, מורחים אחד לשני את גב כפות הידיים בקרם בשכבה דקה ומעסים. יש להמתין עם הידיים מרוחות 20 דקות.
- ד. שיחה אודות הזדקנות, קבלת הזקנה, דרכים לשמור על רוח צעירה ועוד.
- ה. כעבור 20 דקות רחיצה של הידיים במים פושרים, ללא סבון.
- ו. שאר מחית האבוקדו, מתובלת במלח ופלפל שחור, תשמש למריחה על לחם או טוסט ולאכילה.
- ז. בגמר הפעילות, כשהידיים נקיות ורכות, כל אחד מלף לעצמו את גב כף היד ונהנה מהתחושה.

1. מידע ושיחה על פרי האבוקדו: המבנה שלו כבית גלעין וערכו התזונתי והקוסמטי.
2. הכנת ממרח אבוקדו:
- א. חיתוך הפרי לחצי והוצאת הגלעין, אותו כדאי לשמור בצד, להנבטה, כפעילות נלווית.

הערות:

1. הפעילות מתאימה במיוחד לאוכלוסיה מבוגרת וקשישה. מתאימה גם לילדים (נושאי השיחה יהיו אחרים).
2. את קרם הידיים ניתן לשמור עד 48 שעות בקירור.
3. בעלי עור רגיש במיוחד, רצוי שימנעו מהוספת לימון, מחשש לצריבה קלה.

קצת מידע על האבוקדו:

ערכים תזונתיים:
מינראלים: מכיל אשלגן, גופרית, סידן, זרחן, ברזל.
ויטמינים: B3, B2, B1, C. השמן שלו עתיר בוויטמינים A, E.
 מכיל נוגדי חמצון המעכבים את הזדקנות עור הפנים, וחומצה גאמה לינולאית המעודדת צמיחה וחיידוש של העור, השיער והציפורניים.

נושאים לשיחה:

1. סביב תזונה: מאכלים עם שומן צמחי (ללא כולסטרול) ומאכלים עתירי שומן והקשר לשמירה על הבריאות.
2. טיפוח היופי והזנת העור, כטיפול בריאות? כהסתרת הגיל?
3. מאכלים עם אבוקדו, ידע, מסורת, זיכרונות.

פעולת המשך:

- הנבטת גלעין אבוקדו:
1. לחתוך את חלקו העליון של בקבוק פלסטיק ולהניח אותו במהופך, כמו משפך, על הבקבוק החתוך.
  2. להניח את גלעין האבוקדו עם חלקו הרחב כלפי מטה, בתחתית המשפך.
  3. למלא את הבקבוק במים עד גובה 1/4 מהגלעין.
  4. בימים הבאים, להקפיד על בדיקת גובה פני המים, כך שהגלעין יהיה תמיד במגע עם מים, עד שתתחיל נביטה.
  5. מעקב אחר שלבי הנביטה.

סיכום סיור ברוגלית - פעילות הקמת ערוגות לזריעה ושתילת חורף

"מעון רוגלית לחינוך מיוחד" בנווה מיכאל/ רוגלית אשר בעמק האלה, הוא מקום בו מתגוררים אנשים בעלי מוגבלויות שונות כגון, פיגור ואוטיות. בכפר הטובל בירק, יש פינות מוצלות עם ספסלים למנוחה, מתקני כושר ועוד. חברי הכפר הפנו אותנו למשתלה, שהיא מתחם מגוון של סביבות עבודה וערוגות. פינות העבודה בנויות מחומרי פסולת מכל הבא ליד: אדנית גדולה ממקרר שעמד מלכת, ספת עץ שהפכה לערוגה מוגבהת, לוחות פלסטיק גלי נהיו דפנות לערוגה מוגבהת. לאט לאט, נגלו לעינינו פתרונות יצירתיים של ניצול חומרי פסולת למיניהם.

את היום הובילו: איילה שמיר - מתכנתת פרמקלצ'ר וגננית אקולוגית, שרונה הרשקוביץ - גננית אקולוגית ועובדת בגינות טיפולי, ציון עוזן - המארח, שאצלו בחצר התקיימה הסדנא: מטפל בגינות שהקים את המשתלה. ניצח - מטפלת בגינות, רכות הועדה להעשרה מקצועית.

ציון סיפר על תהליך ההיכרות שלו עם הדיירים וכיצד, בעקבות תצפיות והדרכה, למד להכיר את יכולותיהם. איך בצעדים קטנים ובסבלנות, התחיל לפתח פינה אחר פינה. קצב העבודה איטי ביותר. הוא למד לא לפתח ציפיות גדולות אלא לקבל ולזרום בהתאם למצב הנתון. עם הזמן הרגיש צורך לעבור הכשרה בגינות טיפולי. הוא סיים את לימודיו במכללת דוד ילין. ציון עובד עם קבוצה קבועה, יום יום.

שרונה עובדת במעון כשנה. היא מקיימת פעילויות קצרות - מעין "חוגים" - בל"ז שבועי קבוע, עם האוכלוסיות בעלות התפקוד הנמוך, שאינן הולכות לתעסוקה כלשהי. שרונה הצליחה לבנות מערכת יחסים טובה של עשייה ושל שיתוף פעולה.

מטרות היום:

ריענון מידע על אופני שתילה וזריעה, לקראת החורף.

הקמת ערוגות מוגבהות ושתילה במיכלים.

עבודה לפי עקרונות הפרמקלצ'ר. דרכי עבודה עם אוכלוסיות בעלות מוגבלויות שונות. הקמת שולחן סלט ולימוד עקרונות העבודה.

איילה, היא זו שנתנה את מרבית הרקע התיאורטי, לגבי שתילות, זריעות והקמת ערוגות ברוח הפרמקלצ'ר. ציון ושרונה, הוסיפו היבטים של הגינות הטיפולי. ניצח לימדה בסוף גם פרק בנושא שולחן סלט (שהצטמצם מאוד בשל הל"ז הצפוף).

בעבר, לפני שילדה, שרונה עבדה עם אוכלוסיה דומה, בעלת פיגור קל-בינוני. לרוגלית הגיעה לפני כשנה, והופתעה לגלות את ההבדל בתחושות שלה אז והיום: היום היא חשה קירבה רבה יותר לאנשים. יש חיבור הרבה יותר רגשי. "אני מייחסת את השינוי לאימהות" היא אומרת. "פעמים רבות אני מרגישה, שהחבר'ה צריכים כאן קודם כל חום ואהבה, כמו ילדים. היחסים ביני לבין רבים מהדיירים, מזכירים לי לא פעם את יחסי עם ילדתי".

לאחר הרצאת המבוא, הצטרפו אלינו למלאכת הקמת הערוגות, כמה חברים מהמעון.

תכנית העבודה המשותפת

התחלקנו לשלוש קבוצות לפי שלושת המשימות העיקריות: 1. מילוי ערוגה מוגבהת בשכבות אדמה, זבל סוסים וקומפוסט. 2. בניית ערוגה לתבלינים בצורת ספיראלה. 3. בניית דפנות של מסגרת לערוגה מוגבהת. בתוך כל "פרויקט" הייתה חלוקה למשימות בודדות; איסוף אדמה בדליים, פירור גושי זבל סוסים וכו'.

לכל משימה הורכב צוות של דייר המקום יחד עם משתלם. עבודה בקבוצות קטנות ככל הניתן, עדיפה מבחינת הדיירים.

הושם דגש על תנאי עבודה נוחים; ליד ערימות האדמה וזבל הסוסים, הוצבו ארגזים - מעין שרפרפים - עליהם ניתן היה לשבת ולעבוד בנוחות. את איסוף האדמה אפשר היה לעשות בעזרת מיכלי פח קטנים. ניתן היה לבחור גם בכפות שתילה.

סביב שולחן, קבוצה של דיירים ומשתלמים העבירו קומפוסט משקים לדליים, במטרה להוסיפו אח"כ לערוגות. זוהי דוגמא ל"עבודה יזומה": ניתן להעביר את הקומפוסט ישירות מהשקים לערוגה, אך שווה להאריך את זמן העבודה ולספק תעסוקה טובה לדיירים. עבודת מילוי מיכלים סביב שולחן היא אידיאלית לאנשים בעלי מוגבלויות פיסיות שונות. סביב השולחן ניתן גם ליצור דינאמיקה קבוצתית, של שיחה או של שירה.

הקפדנו לשמור על כללי בטיחות; הפרדת גושי זבל הסוסים נעשתה בפיילות, כאשר רק אדם אחד עבד עם מכושן או אבן בתוך הפיילה.

גם העבודה עם כלים גדולים כמו טוריה, הייתה מלווה בהשגחה צמודה.

מלבד הנוחות הפיסית, הנוחות הנפשית ואווירה נעימה לעבודה, חשובים לא פחות; כאשר אנחנו נינוחים בעת העברת הפעילות ונהנים בעצמנו, החבר'ה אותם אנו מפעילים נהנים גם כן.

באחת הקבוצות, יש דייר ששרונה שרה עימו במהלך הגינות, מרפרטואר השירים שלהם. אצל ציון, במשתלה, כמעט תמיד מתנגנת מוסיקה וזוהי אחת הסיבות לאווירה הנעימה במקום.

עם סיום שלב הכנת הערוגות יצאנו לסיור בפינות הכפר, בפינת החי ובמתחם הגינות של שרונה. בדרך איילה הכבירה בהסברים אודות עקרונות הגידול במיכלים גדולים.

חזרנו למשתלה להפסקת שתייה ולארוחת צהריים עשירה, מנפלאות המתכונים שלנו. החברים הביאו מבחר סלטים ותבשילים עם זרעים, נבטים ועלים. ניצח הביאה נבטים

מעט הצללה על הבסיס שלהם ושורשיהם יהיו מפותחים - בעלי כושר לאגור יותר מים - אז ניתן לרווח את מועדי ההשקיה.

בשיחת הסיכום עלו שאלות נוספות על העבודה הטיפולית במקום. יצאנו מלאי סיפוק.

המידע שחולק למשתתפים:
פרמקלצ'ר - אתיקה, עקרונות, שלבים בתכנון, ושתילה.
כרטיס פעילות בנושא נבטים וקישור ל"שולחן סלט"

<http://www.marthastewart.com/article/salad-table>

מבוקרת קלה ומאווררת: נעימה לעבודה וגם מבטיחה אחוזי נביטה גבוהים. אם יש לשולחן גלגלים, הגמישות של סביבת העבודה עולה. גודל השולחן משפיע על מספר המשתתפים יחד, על מגוון הגידולים וכן על תנועת אורך של הזרוע בשעת העבודה. עומק הערוגה מתאים לגידולים עונתיים אינטנסיביים, קצרי טווח.

התנסינו במילוי הערוגה על השולחן בתערובת מתאימה: 1 קומפוסט ו-1 תערובת שתילה, לאחיות מים טובה יותר. לאחר מכן, ניצה הדגימה אופני זריעה שונים: במלחייה, מזרעה, כרטיסי ביקור, סרגל, משטח עם שיניים לחורים או חריצים. כיווני זריעה ותרומות מוטוריות של תנועת הזרוע. וכמובן, חשיבות דרך ההשקיה בורם דוש עדין, בתנועת זרוע ארוכה ואיטית, לכיסוי כל שטח הערוגה. חשובה גם הקפדה על אדמה לחה, עד שהצמחים יגיעו לגודל המאפשר

לאכילה והדגימה כיצד מגדלים נבטים, תוך ניצול מסגרת של מיכלי גבינה מלוחה. תוך כדי הארוחה, העלינו רעיון לאגור את מתכוני התבשילים. אולי להכין קובץ ממתכוני הסיוורים.

אחר כך, התפנינו למלאכת הזריעה והשתילה. קדמו לה הסברים נוספים של איילה, לגבי התאמת הצמחים לפי גובה, לתנאי השטח: צל, שמש, כמות המים הדרושה, מבנה השורש ויחסי גומלין בין הצמחים.

ניצה הציגה מודל של גידול צמחים הנקרא: "שולחן סלט", מתוך תכנית בטלויזיה של מרתה סטיוארט. שם מדגימים בניית שולחן לגידול עלי בייבי למיניהם וכיצד זורעים ומגדלים. לצורך הדגמה, ניצה הביאה יחידה קטנה יותר ללא רגליים. היא הסבירה על שלבי ההכנה והדגישה את יתרונות ההנגשה של השולחן: גובה, אפשרות לעבודה בישיבה כשיש מקום לרגליים ולכיסא גלגלים. משתמשים באדמה

רשמי בקור בחממה בצפית

בבוקר חורף שטוף שמש יצאתי לבקר את קובי (אהרון קרן) מורה ומטפל בגינון בבית הספר "צפית" שבכפר מנחם. חמישה בני נוער הסנניים קבלנו את פני כשהם צפונים עמוק בפנית הישיבה בקרוון של החממה. תחילה הציגו את עצמם ודברו עפ"י תור, כ"א בוחר את מילותיו בזהירות, אט-אט החל להישבר הקרח ודיבורם הפך קולח יותר עד שהחלו לעלות זה על דברי זה מתוך רצון לספר יותר ולבטא את חיבתם העזה והמיוחדת למקום ולקובי.

שני תלמידי י"א, ושלושה תלמידים מכיתה ח', תלמידי כיתות קטנות המשולבים בתיכון. אני שומעת מהם שכיף להיות בחממה, שהשיחות שלהם עם קובי מרגיעות אותם, שהאווירה בחממה שונה מהאווירה בבית הספר.

לשאלתי אם הם מגיעים לחממה במסגרת שיעור חובה או שהם בוחרים לבוא הם משיבים פה אחד שהם מגיעים לחממה כי זה חובה אבל מאד אוהבים לבוא אליה.

ד. מוסיף ואומר: "החממה זה מקום סגור שאפשר לעבוד בו ולחזור אחר כך לשיעורים רגוע יותר."

הם מספרים כמה הם שמחים להביא הביתה את התוצרת שלהם, ירקות, תבלינים, פרחים. מסתבר שתחילה חלקם חששו לצאת מהחממה אל ההסעה עם התוצרת. לא רצו שיסתכלו עליהם בעל התלמידים החריגים שלוקחים הביתה את מה שגדלו בחממה. לאט-לאט, בעקבות הנועזים מביניהם שבחרו ליהנות מהיבול בבית למרות החששות, התברר שמסתכלים עליהם במבטי קנאה, גם האחרים

עליהם בעל התלמידים החריגים שלוקחים הביתה את מה שגדלו בחממה. לאט-לאט, בעקבות הנועזים מביניהם שבחרו ליהנות מהיבול בבית למרות החששות, התברר שמסתכלים עליהם במבטי קנאה, גם האחרים

היו שמחים ללכת הביתה עם עציץ יקינטון ריחני פורח או סלסלת עגבניות בלדי אדומות ומגרות את החיך. עדין לא כולם בוחרים לקחת את התוצרת הביתה, לעיתים לוקחים

לכיתה או לשיעור תזונה ואפשר גם לחלק בין החברים לכיתה. שני תלמידי כיתות י"א עובדים בימים אלה על עבודות הגמר שלהם. ע. שמגיע לחממה כבר שנה שלישית בחר לחקור את השפעת

רמת הדישון על כמויות היבול וכמות הסוכר בפלפלים שהוא מגדל. ואילו ד. החליט לכתוב עבודה על גינון טיפולי. הוא מספר לי שבתור מי שהתנסה בגינון בשנתיים האחרונות הוא מתעניין בנושא.

קובי, יושב איתנו. הוא מחייך ומדנהק למשמע דברי הנערים. ניתן לחוש בחוס מיוחד סמוי מן העין השזור ביניהם, בקשר של אמון וחיבה הדדית.

קובי מספר שהגיע לעסוק בגינון טיפולי בשל אילוצים, התפנית הזו הגיעה לפני מספר שנים. במקור הוקמה החממה לצורך עבודות החקר של תלמידי התיכון במגמה הביולוגית. בימים ההם קובי עסק בעיקר בלימוד, הדרכה וליוי עבודות חקר וניסויים של תלמידי המגמה. החממה היוותה מרכז בעל שם לעבודות חקר בתחום ולא מעט חוקרים ואנשי מקצוע היו שותפים לעשייה במקום. לפני כחמש שנים הוחלט לצמצם את התחום וקובי הציע להביא את תלמידי הכיתות הקטנות של התיכון לפעילות בחממה. הרעיון המקורי היה שהתלמידים יגיעו למקום שיהווה עוד סוג של מרכז למידה, (מקום בו התלמידים מקבלים שעורי תגבור לתחומי תוכן שונים הנלמדים). להביא בכל פעם שנים שלושה תלמידים ולעבוד איתם בקבוצות קטנות או יחידים. בשל אילוצי המערכת ההצעה התקבלה במתכונת מעט שונה, התלמידים התחילו להגיע בהרכב כיתתי מלא, תוך ליווי איש צוות נוסף. כך יצא שקובי נכנס באופן בלתי מתוכנן לעסוק בגינון טיפולי. הוא החל להיפגש עם התלמידים מכיתות ח' וט', החלו להיבנות ערוגות אישיות, וקובי והתלמידים יחדיו גילו

ויצרו עולם חדש של למידה והתנסות. אנחנו יוצאים יחדיו אל החממה, כל אחד מהם מראה לי בגאווה את הערוגות שלו.

קובי מציין שלא כולם מתחברים באופן מוחלט, יש אלה שמיד מתאהבים במקום וישנם אלה שמגיעים, עושים את הנדרש ואפילו פחות, כי בחממה ניתן לבחור את רמת המחויבות. הערוגות שאני רואה משמחות

את העיניים. צבעוניות, מגוונות, כל אחד בוחר את הצמחים שהוא מגדל, חלק מהתלמידים, אחרי שראו שהם מסוגלים לקחת אחריות על ערוגתם, הם מוכנים להרחיב את תחומם אחריותם ויש להם עתה שתי ערוגות צמודות. לעומת זאת היה גם תלמיד מאחת הכיתות שהתמיד במהלך השנה לשמור את ערוגתו ריקה לחלוטין. קובי עמד על כך שלמרות שאין צמחים בערוגה, יהיה שם שלט הנושא את שמו, גם אם התלמיד בחר בהימנעות כדרך להגנה, קובי בחר לשמור על מקומו ונוכחותו. לימים הגיע תלמיד נוסף ומשלא נמצא ערוגה עבורו, אותו תלמיד בחר להעבירה הלאה.

ההפסקה נגמרה ואני נאלצת להיפרד מהתלמידים, קובי ואני חוזרים לקרוון, קובי אומר שהקרוון הוא למעשה בית. הרבה תלמידים ממשיכים לחזור אליו לשבת יחד, לשתות משהו חם, למצוא אוזן קשבת ולב חם, גם בתקופות שהם לא מגיעים ללמוד בחממה. קובי מכבד אותי בתה צמחים ומשתף אותי בחוויות נוספות מהחממה.

בשנתיים האחרונות התחברו תלמידי החממה של קובי לבית אבות באזור. הם נהגו להגיע

אחת לחודש לפעילויות משותפות בהתאם לעונה או לחג קרוב. המפגשים הללו היו משמעותיים לשני הצדדים. לתלמידים נתנה הזדמנות להעניק מעצמם, במקביל הם גם זכו לשמוע מהקשישים ספורים מעניינים על ימי הקמת המדינה, על הקמת הקיבוצים שלהם. אחד התלמידים אף גם זכה לשמוע מאחד הקשישים סיפורים על סבו שכבר אינו בחיים, מהימים ששמע כגזר בית הספר במקום. המפגש הבלתי אמצעי הזה בין התלמידים לקשישים הניב פירות רבים. לע. שעובד בימים אלה בקדחתנות על עבודת

החקר שלו יש שורה ארוכה של ערוגות פלפלים אותם הוא מגדל בתנאי דישון שונים. הערוגות ממוספרות ומסודרות. רוב התוצרת כבר נקטפה ונבדקה, וארגזי הפלפלים שהתקבלו מהחממה הועברו לשיעור תזונה שם הכינו מהם פלפלים ממולאים להנאתם של כל תלמידי הכיתה. ע. מבילה בחממה כבר שנה שלישית. כשהגיע בכיתה ט' לחממה מיד התחבר.

הוא המשיך להגיע בכל רגע פנוי ואפילו ניצל את ההזדמנות המוצעת לתלמידי הכיתות השונים לעבוד בחממה, גם לאחר שעות הלימוד. לתלמידי התיכון בצפית ניתנת אפשרות לעבוד בעבודות שונות בשכר במטרה לחסוך למען מימון הנסיעה לפולין או רכישת פריט יקר כלשהו שאינו בהישג ידם. מאחר והערך "עבודה" אינו ערך מקובל בקרב רוב בני הנוער, אין רבים הקופצים על המציאה, אבל ע. התמיד להגיע לחממה. קובי שראה את החיבור והעניין הרב שהוא גילה בתחום לא יכול היה לסרב לבקשתו להנחות

אותו בעבודת החקר. ע. הינו התלמיד הראשון מכיתה קטנה שעושה עבודה בהיקף כזה. הדבר כרוך באישור משרד החינוך, בהגשת ניירת רבה, טופסולוגיה שלמה, אבל קובי וע. יחד גברו על הניירת ויצאו לדרך. את העבודה הרבה בחממה ע. עשה בכוחות עצמו, במשך תקופה ארוכה בתום יום הלימודים הוא הגיע לעבוד שעות ארוכות בחממה. כיום נשארה בעיקר עבודת הכתיבה, הכנסת הנתונות שנאספו לקובץ אקסל, בניית גרפים, ניתוח הנתונים כתיבת סיכומים והמלצות, העבודה עוד רבה, קובי וע. עוד יבלו שעות רבות לאחר שעות הלימודים יחדיו.

עבודת גמר נוספת שקורמת בימים אלה עור וגידים היא עבודתו של ד. מכיתה י"א. הוא כותב עבודת גמר בנושא הגינון הטיפולי ובימים אלה הוא מחפש חומרים תיאורטיים וכן מקום שבו יוכל בעצמו להנחות פעילויות כאלה.. לאחר שתמצא אוכלוסיה מתאימה הוא יוכל להתחיל לבנות עבורם את תוכנית העבודה, בליווי הצמוד של קובי כמובן ובהנחייתה ועזרתה של מורה נוספת.

אני מתפעלת מהעשייה הייחודית במקום, מהאפשרות שניתנת לתלמידי הכיתות הקטנות לבטא את יכולותיהם בדרך ייחודית ומותאמת להם, בצורה כה ראויה ומוערכת. נראה לי ש"מעז יצא מתוק" התלמידים האלה הרוויחו בזכות הצמצומים והאילוצים. הנסיבות המיוחדות האלה הן שפתחו את האפשרות לפעילות הגינון הטיפולי בחממה ובאפשרות המופלאה של עבודת החקר שצומחות בה. ניכר שקובי

גאה בתלמידיו ותוצרתם אך הוא עדיין מקווה לימים שהחממה תחזור למתכונתה הקודמת והמפוארת. אינשאללה...

רגע לפני שאני יוצאת מופיע שוב ד. בקרוון, הוא נכנס בביישנות, מתיישב לידי ושואל אותי אם אוכל לתת לו את מספר הטלפון שלי כדי שיוכל לדבר איתי אם יהיה לו שאלות בנושא הגינון הטיפולי. אני נותנת לו בשמחה ומזמינה אותו לשוחח עימי כשירצה. קובי כהרגלו מחמיא לו על נקיטת היוזמה.

סיכום הסיוור למושלת 'בונסאי ארט' בכפר הרואה

אולי יזכו בתואר הנכסף באחת מהתחרויות בארץ ובעולם.

הגן היפאני

אגף נוסף במשתלה הוא אגף הסדנה. במרכזו משה מיקם את השולחנות לעבודה שלנו ואת המצגת אך אגף זה הינו גן יפאני. מימין - הגן הרטוב הוא גן השוטטות. בו בריכת מים מפל, צמחי מים צומחים בה ודגים שטים בה מסביבה שביל חלוקי נחל, סלעים וגשר בצבע התפוז הבולט ומוזמין לפסוע עליו לצידה השני של הבריכה.

מן העבר השני - הגן היבש. במרכזו פיסת דשא וחמש אבנים סלעים מונחים בטבעיות רבה נוסכים רוגע ומוקפים ים של חלוקי נחל לבנים שעברו גרוף כך שהם יוצרים מעין מעגלים של אדוות מים. למרות היותו גן

עיצובי הבונסאי המעוצבים להפליא. כדי להדגים את מצב השורשים הרים משה קבוצת עצי פיקוס מעל משטח האבן עליו הם צומחים, חשף את השורשים הרבים הקצרים והמסתעפים לכדי בסיס המשולב במעט מצע צמיחה.

במשתלה כמה אגפים: אגף התצוגה של צמחי הבונסאי, בו הוצבו כמה שורות של מחיצות לצורך העמדת כל עציץ, כך שניתן יהיה להתמקד בכל אחד מהם מנפרד. אגף נוסף במשתלה הוא האגף של הגידול ההתחלתי, חומרי הגלם מקבלים טיפול לעיתים שנים עד שהם מגיעים לשלב שניתן להתחיל לעצב אותם. כאן גדלים עצים ושיחים מייחורים, מזרעים, משתילים רכים שנקנו במשתלות אחרות אך בעיקר שיחים ועצים פגועים בעלי גזעים מבוקעים בעלי עבר עשיר שעתיד מזהיר מצפה להם.

משה - האיש והבונסאי

את פנינו במשתלת "בונסאי ארט" שבכפר הרואה, קבלה חורשת עצים מעוצבים: עצי זית עתיקים, בוגנוויליה, עץ השמן המנוקד, פורטולקריה אפריקנית, פלפלון סיני, ערער זוחל ואחרים. אלה עצים שמשה, המארח שלנו בסדנה, הציל מכליה בגינות מוזנחות, צמחים עקורים משטחי פיתוח שונים. משה סיפר כי עם היוודע לו על פיתוח וחידוש גינות או שטחי כביש ובנייה, הוא מחכה ומייחל לרגע שהאוצר הבלום יגיע לידי. אז, הוא מתבונן בעץ, מחפש את הפוטנציאל הגלום בו, גם אם הוא נסתר בין ענפים ועלים, גם אם גודלו לא מבליט את הקו המעודן והמסוגנן שניתן להעניק לו ע"י העיצוב. לעיתים, הצמח ממתין תקופה ארוכה לרגע בו משה אמרג'י ייגש אליו ויתחיל את מלאכת העיצוב.

את הפרק הזה של חייו - גידול בונסאי ועצים מעוצבים והקמת משתלה וסדנאות הדרכה בנושא - התחיל משה במקרה. לבונסאי נחשף במקרה לפני כ-7 שנים, בזמן עבודתו כגנן, ונפעם מעוצמת המראה. ככל שהעמיק בעשייה, התלהבותו התעצמה עד שהתגבשה אצלו החלטה לפרוש מהגינות ולהתמקד בבונסאי. גם כיום, לאחר 7 שנים, משה עדיין מלא אהבה לכל עץ ושיח המועמד לעיצוב. משה נטוע היטב בגנו אך משתתף בתחרויות בארץ ובעולם ומרבה להדריך חובבי בונסאי בסבלנות ומסירות.

העצים המעוצבים הם תחום נוסף של בונסאי. הם גדלים באדמה ולא בעציץ ואין הקפדה על פרופורציות מדויקות בין גזע וענפים. הבונסאי היא שפה. יש בה כללים מוקפדים של מידות, יחסים, סגנונות ואף מיכלי השתילה המגוונים מביעים את המסר.

המשתלה

נכנסנו אל המשתלה פנימה - אל מתחם התצוגה. כאן ניצבו על קנים ועמודים

הצמח שלי אך התוצאה הייתה דומה גם אצל האחרים שהיו שקועים במעשה.

איך עושים "בונסאי" לגינון הטיפולי

לסיום הסדנה משה הכין סיכום על היבטים אומנותיים וטיפוליים הנובעים מעבודת הבונסאי - כפי שהוא חשף. השעה הייתה מאוחרת ובדממה התפורנו כל אחד עם הצמח המעוצב שלו. חשתי שעברנו חוויה בעלת עוצמה רגשית רבה ועתה כדאי לעבד את החוויה האישית, לדון בתובנות ובאפשרויות ליישם את הנלמד. המחשבות שלי לקחו אותי לבחינת מה שעברנו: הנה מעצב המותיר צמח קטן ודל לעומת המקור, עם הבטחה לצימוח מרשים ואסתטי בעתיד. מהן ההשלכות היישומיות של הפעילות לגינון הטיפולי? למי הפעילות מתאימה והאם יש אופציות הקרובות לבונסאי המתאימות יותר לצרכינו? ובהשאלה משפת הסדנה שזה עתה חוויתי: כיצד ניתן לעשות "בונסאי" לתכנים של הפעילות ולחשוף את הגזע והשורשים של ליבת הגינון הטיפולי.

את כיוון הצמיחה, משה מלפף על כמה ענפים חוט נחושת ובעזרתו מגיע מעגל או מזקיף את הענף כרצונו. חוט הנחושת יוסר לאחר תקופת צמיחה מסוימת, כשהענפים יתקשחו בצורה הרצויה. משה הדגים כיצד ניתן ליישם ולהלכין ענפים מיותרים ליצירת מראה זקן וגוונים מנוגדים.

עתה ניגשנו לעיצוב הבונסאי האישי שלנו! כל אחד בחר צמח פרטולקריה אפריקני. בעל גזע. אני בחרתי צמח מעניין, בעל גזע מתפצל וענפים משתפלים, תאווה לעיניים. חשבתי כיצד אעצב לי בונסאי לתפארת. כמוני גם שאר חברותי, בחרו. עתה, ניגשתי לחפש את הפוטנציאל החבוי בצמח שלי. גזמתי בעדינות וברחמנות כמה ענפים, ניקיתי וחשפתי את בסיס השורשים. הייתי מרוצה ממראה הצמח שלי אך משה, התבונן ופסל וגזם עוד, ואני בעקבותי גזמתי, עד שהצמח המפואר שלי הפך לשלד בונסאי די עלוב.

צמח עם הבטחה שבעקבות הגיזום יצמח עפ"י סגנון העיצוב הרצוי. ענף סורר קיבל מייד תמיכה של חוט נחושת לצווארו והתרצה לנטות לכיוון הרצוי. ליבי התכווץ למראה

יבש גן זה מסמל אי מוקף ים. משה סיפר כי הקמת הגן הקטן והמוקפד הצריכה לנסות ולהזיז פעמים רבות את כל המרכיבים עד שהתקבלה התוצאה הרצויה המושגת על "משולש הזהב" - עיקרון בסיסי באומנות בכלל ובעיקר באומנות היפאנית.

עבודת העיצוב

משה הרצה בפנינו בשילוב מצגות מוקפדות ומרתקות אודות התפתחות הבונסאי, מהו בונסאי, על סגנונות ושיטות עיצוב ולאחר מכן הדגים בפנינו כיצד מעצבים בונסאי. הוא הניח צמח ערער, שיח זוחל, שהוא גוש ירוק שענפיו משתפלים מעבר לתחתית העציץ, התבונן וחיפש פוטנציאל מעניין שיהווה מוקד לעיצוב. גזע מעניין, תנועה. הוא שולף את הצמח מהעציץ ושותל אותו מחדש מוגבה ובזיית המאפשרת לו לחשוף את היופי הנסתר.

ולנגד עינינו, הוא מנקה עלים יבשים, מסיר ומקצר ענפים מיותרים והערער משתנה נעשה קטן אך בעל אופי אחר לגמרי. משה מתבונן, מסובב את הערער, מתרחק או מתכופף ואחר, חוזר לעבודת העיצוב המלווה הסברים. בתום הגיזום כדי להדגיש

התנסות מנקודת המבט של מטפל לקוי ראייה

וליפוף הענפים. עתה אילן היה חסר סבלנות והשתוקק להתנסות בעצמו בעיצוב צמח. הבחירה בפורטולקריה לא הכינה אותו לכמות החומר שיש לגזום ולפסול מהצמח המלא, בעל הגזע העבה והזקוף. אילן מישש ובחן כל חלק ולאחר ההסברים, גם את קצות הענפים כשהוא מסתייע מעט בהכוונה שלי. תוך כדי הגיזום העיר: "אם גזמתי אז זה בלתי הפיך, אצטרך לקבל את התוצאה ולקוות שעם הזמן הוא יגדל ויתקן את עצמו." הקשבתי בדריכות לאמירה בעלת המשמעות הטיפולית. "ואיך אתה מרגיש עם זה?" שאלתי. "זה בסדר, הרי אנחנו רק מתנסים. נדמה לי שהצמח שלי מתאים לעיצוב בצורת מניפה. ביד אחת אקבע את אורך הענפים המסתעפים ואגוזם, לאחר שמשאש יאשר את הבחירה." משה אישר את הבחירה. עם סיום העיצוב, אילן נותר

להתייחס לכל צמח בשלמותו, בנפרד. בשל מיקומו של העץ על בסיס יציב צר, בגובה העיניים ובשל גודלו המאפשר התרשמות בעזרת הידיים, ניתן לחוש את הטקסטורות, את הצורה הכללית של העלים, הענפים והגזע ושאר חלקי העץ ולהתבשם מריחו. הדגמת העיצוב של משה הייתה חוויה מרתקת עבור אילן. לפני תחילת העיצוב, הוא מישש את הערער הדוקרני-מחטני הסבוך, המשתפל מטה מן העציץ. אחר, הקשיב בסקרנות רבה להסברים של משה, תוך כדי ההדגמה והמתן בסבלנות לראות את התוצאה הסופית. עם סיום העיצוב, אילן ניגש לבחון את התוצאה והשתומם לגלות כיצד הזדקף הערער שקודם השתפל, כיצד נחשף גזע מתפתל אותו לא גילה קודם וכיצד הצמרת שנותרה, הייתה דלילה כמעט "קרחת", עם עיצוב ברור של כיווני הצמיחה בהתאם לגיזום

לסיר הצטרף אילן, שהוא לקויראייה מקבוצת 'בית העיזור'. כמה סיבות הביאו אותי להזמינו לסדנה: אילן הוא בעל סקרנות ואהבה לכל נושאי הגינון. הוא מדביק אותי בהתלהבותו להרחיב ולהעזיז עוד ועוד ב'בית העיזור'. סיבה נוספת היא לבחון באמצעותו, האם העיסוק בבונסאי מתאים למטופלים כמוהו. הרי סביבת העבודה נגישה ומינימאליסטית: עציץ אחד, המזמן עבודה רבי-חושית לאורך זמן ומאפשר יצירת 'קשר מטפל-מטופל' בין האדם לצמח שבעציץ. רציתי לבחון כיצד אילן יתמודד למרות המגבלה, עם הביצוע מבחינה טכנית ועם החוויה של עיצוב בעל כללים נוקשים.

מיד כשהגענו למשתלה, אילן התקרב בכל האפשר לצמחים, הקשיב קשב רב להסברים, שאל והתפעל מעיצוב המקום, המאפשר

עם צמח עירום אך עם הבטחה שהעלווה שתצמח, תעטר את הגזע.

"האם לדעתך, לאור ההתנסות, מתאים לעסוק בבונסאי בבית העיוור?" שאלתי אותו תוך כדי הנסיעה הביתה. אילן שתק, חשב דקות אחדות ואז השיב: "לדעתי יש קושי רב לעסוק בבונסאי עם החבר'ה שלנו. צריך להתבונן היטב ולאחר את הפוטנציאל לעיצוב, דבר שאינני סבור שיוכלו לעשות. גם העבודה הפיזית של גיזום, תוך הקפדה על כללים נוקשים וזהירות מגיזום הפוגע בעיצוב או בצמח עצמו, לא מתאימה לנו. אך בהחלט מתאים לטפל בצמחים מעוצבים ומכוסים עלווה, לשמור על העיצוב הקיים. מתאים למקם את הצמחים על בסיס מוגבה כך שנוכל לטפל בהם בגובה הידיים. צמחים בעלי מגע נעים וריח טוב, יכולים להסב הנאה רבה תוך כדי גיזום."

שאלתי האחרונה הייתה: "מה אתה חש לגבי תבניות העיצוב הנוקשות? מהציפייה המוכתבת לצמח מה הוא צריך להיות כשיגדל? מדרך העיצוב בה חלקים רבים נפסלים ונזרקים וחוזי ברזל כופים את צורת הצמיחה?"

אילן חיך והשיב: "כפי שאת מתארת זאת, זה אפילו חזק ממה שחשתי. זה בהחלט מנוגד לתפיסה שאת משרדת, שיש לקבל כל אחד ולטפח אותו במקום בו הוא נמצא. זאת הסיבה שאהבתי את הסיפור של משה על שיחים ועצים מוזנחים, מעולפים ופגועים שניתן לשקם ולהחיות. אך נדמה לי, שמתאים יותר לעצב ברכות וכמה שפחות. בונסאי כפי שמשה מציג מתאים לפגועי גפיים תחתונות. אולי הקפדנות ועבודה עם כלים מתאימה להם יותר.

* הערה:

חסר לי מאוד השיח המקצועי בעקבות החוויה (הקשה) של גיזום ועיצוב המותיר צמח קטן ודל לעומת המקור. מה ההשלכות היישומיות? אילו אופציות קרובות לבונסאי מתאימות יותר? ועוד שאלות הקשורות לטיפול...

המלצות ספרים

"גינה בעציצים, מדריך מקיף לגינון ביתי"

מאת: גיי סרץ, עורכת מקצועית: נורית חרמון
הוצאת: "כנרת הוצאה לאור"

בספר גינה בעציצים מגוון רעיונות לגינון בעציצים. הספר שנכתב וצולם באנגליה תורגם והותאם לקורא הישראלי ולצמחיה המקומית ע"י נורית חרמון. הספר מלווה בצילומים, הדגמות, תוכניות שתילה והסברים מפורטים.

הספר עוסק במספר עניינים - שילובי צמחים במיכלים מגוונים במיקום שונה (כניסות, מדרגות, אדני חלון). בחירת צמחים (פקעות, שרכים, סקולנטים, מטפסים, צמחי תבלין) והתאמתם למיכלים שונים. תחזוקת הצמחים, ריבוי, טיפול במזיקים ומחלות.

בחירת המיכל המתאים עיצובו ומיקומו, הדרכה לבניית אדנית עץ, עיטור מיכלים.

בפרק האחרון מדריך לגנן אינדקס צמחים. הספר מיועד לחובבי הגינון ומתאים גם לעוסקים בגינון הטיפולי, באמצעותו ניתן ללמוד איך ליצור גינת עציצים ויותר מכך, הרעיונות ישמשו כמקור להשראה ויצירת שילובים נוספים.

"גינת הפרפרים בישראל"

מאת: דובי בנימיני, הוצאת: כתר

ספר מקיף הכולל צילומים מרהיבים על גינת פרפרים בישראל. הספר מחולק למספר פרקים וכולל מידע רב על חיי הפרפרים ותופעות התנהגות שונות. כיצד למשוך פרפרים לגינה?

סוגים שונים של צמחי צוף (לפי סדר העדפת הפרפרים). סוגי צמחים פונדקאים אשר עליהם מטילה נקבת הפרפר את ביציה והזחלים ניזונים מחלקי הצמח השונים.

הפרפרים שיבקרו בגינה - פרפרי ישראל ושלבי גילגולם בצירוף צילומי תקריב. הדרכה מפורטת להקמת גינת פרפרים. אחזקת הצמחים המשמשים את הפרפרים כמקורות צוף וכצמחים פונדקאים. גידול פרפרים והגנה עליהם.

תצפיות על פרפרים וחרקים אחרים בגינה, צילום פרפרים בטבע.

